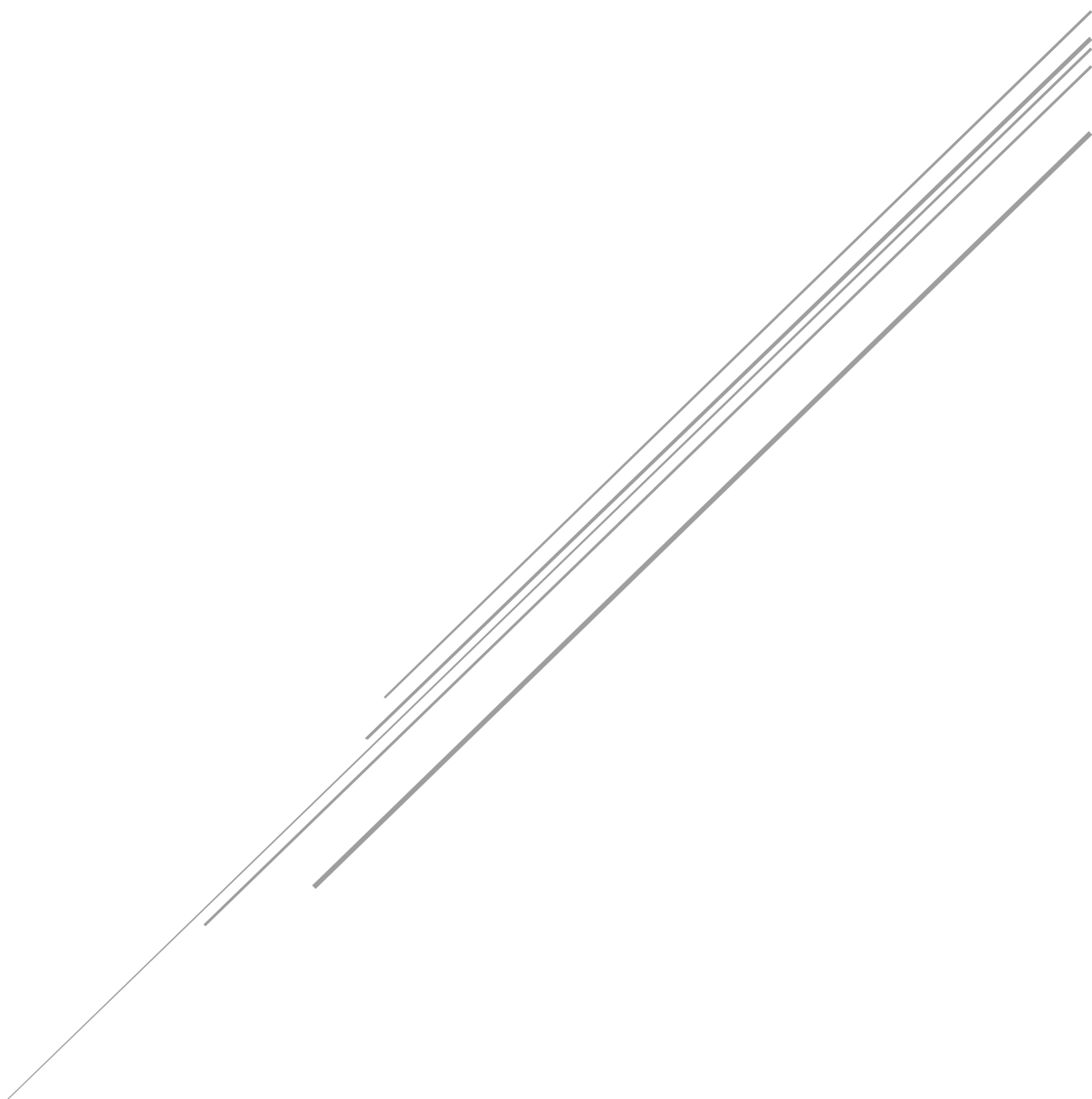

Proces traženja nestalih osoba u BiH 30 godina poslije – kako dalje?

Balkanska istraživačka mreža Bosne i Hercegovine (BIRN BiH)

Impressum

Autorica: Adrijana Hanušić Bećirović

Urednici: Semir Mujkić i Džana Brkanić

Projekt menadžerica: Katarina Zrinjski

Lektura: Amila Žunić

Izdavač: BIRN BiH - Detektor

Za izdavača: Denis Džidić

Sarajevo, 2025.

Ova studija slučaja je nastala uz pomoć projekta Podrška EU izgradnji povjerenja na Zapadnom Balkanu, koji finansira Evropska unija, a sprovodi Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP). Sadržaj ove studije slučaja je isključiva odgovornost BIRN-a BiH i ne odražava nužno stavove Evropske unije niti UNDP-a.

Sadržaj

Uvod	5
Osnovni izazovi u procesu traženja nestalih osoba	7
I. Problem traženja nestalih osoba zanemaren u društveno-političkim procesima	7
Preporuka - Prioritetizacija pitanja traženja nestalih osoba u okviru javnih politika	10
II. Sve manje vjerodostojnih informacija o potencijalnim lokacijama grobnica	12
Preporuka: Posvetiti medijsku pažnju traženju nestalih osoba i motivirati svjedoke da podijele informacije o grobnicama	13
Preporuka: Doći do dodatnih informacija čuvanih u raznim arhivima	15
Preporuka: Provođenje dubinskih analiza već dostupnih podataka.....	17
Preporuka: Procesuiranje ratnih zločina i prioritetizacija prikupljanja informacija o grobnicama unutar Tužilaštva BiH	20
Preporuka: Unapređenje saradnje između različitih institucija uključenih u proces traženja, prvenstveno između Tužilaštva BiH i Instituta za nestale osobe, ali i unutar pojedinih institucija	23
Preporuka: Osigurati efektivnu saradnju u dijeljenju informacija sa Institutom i sinergiju svih učesnika u procesu širom BiH / Formirati radnu grupu u okviru koje će se razmjenjivati informacije	26
III Problem: Nedovoljno finansijskih sredstava, ljudskih i tehnoloških resursa za adekvatno provođenje mandata Instituta za nestale osobe BiH.....	30
Preporuka: Jačati institucionalne kapacitete Instituta za nestale osobe BiH za efikasno provođenje njegovog mandata kroz osiguranje adekvatnih finansijskih, ljudskih i tehnoloških resursa.....	31
IV Problem: Nedovoljni forenzički kapaciteti.....	32
Preporuka: Jačati forenzičke kapacitete u Bosni i Hercegovini	32
V Problem: Nedostupnost savremenih tehnoloških sredstava potrebnih za unapređenje procesa otkrivanja grobnica	33
Preporuka: Osigurati dostupnost naprednih tehnoloških sredstava i kombinovano ih koristiti..	33
VI Problem: Nedovoljna regionalna saradnja u traganju za nestalim osobama	35
Preporuka: Unaprijediti regionalnu saradnju u procesu traženja nestalih osoba	36
VII Problem: Spor proces ekshumacija, identifikacija i reasocijacija nestalih osoba	37
Preporuka: Potrebno je osigurati uslove za promptno djelovanje po zahtjevu za ekshumacije i identifikacije.....	38
Preporuka: Intenziviranje procesa rješavanja NN slučajeva i hitno senzibilizirano postupanje u slučajevima pogrešnih identifikacija i reekshumacija.....	38
Preporuka: Potreba senzibiliziranog načina saopštavanja informacija i saradnje sa udruženjima	41
VIII Problem: Nedovoljna podrška udruženjima porodica nestalih osoba	42

Preporuka: Pružiti finansijsku, tehničku i druge vidove podrške udruženjima porodica nestalih osoba.....	44
BIBLIOGRAFIJA	45
IZVJEŠTAJI MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA I INSTITUCIJA BOSNE I HERCEGOVINE I	45
ISTRAŽIVANJA I ANALITIČKI IZVJEŠTAJI	46
ČLANCI.....	47
SPISAK OBAVLJENIH INTERVJUA	49

Uvod

Traženje nestalih osoba je tiha rana bosanskohercegovačkog društva o kojoj se, kako vrijeme prolazi, sve manje priča. Istovremeno, nevidljiva, a sveprisutna bol koju osjećaju članovi porodice za svojim najmilijima ne jenjava. Naprotiv, protek vremena bez rezultata čini da osjećaj beznađa raste, jer za porodice postaje upitno da li uopšte mogu realno očekivati konačan pronalazak posmrtnih ostataka svoje djece, roditelja, unuka, bračnih drugova, braće, sestara i drugih srodnika. Dodatni, posebni izazov su poražavajući osjećaji i enormna patnja koju osjete kada su prinuđeni gledati majke, očeve i druge srodnike koji ih napuštaju žalosni što nikada nisu uspjeli dostojanstveno sahraniti svoje najdraže, vratiti im identitet i saznati istinu o tome šta im se desilo.¹

Trideset godina nakon završetka rata, krajnje je vrijeme da se napravi presjek šta je u procesu pronalaska nestalih osoba urađeno, identifikovati glavne prepreke, kao i preporuke kako se one mogu prevazići u pokušaju okončanja agonije kroz koju i dalje svakodnevno prolaze porodice koje tragaju za oko 7.500 svojih voljenih. Ovaj policy paper nastoji odgovoriti na ta pitanja, kako bi pružio podstrek za širu diskusiju i akciju koja treba promptno uslijediti u bosanskohercegovačkom društvu.

U idealnom slučaju, ukoliko bi prisjećanje na nestale osobe i osvještavanje ličnih priča o neizdrživoj agoniji kroz koju još uvijek prolazi ovako veliki broj porodica iz BiH dovelo do toga da bar određeni broj aktera sebi dopusti iskreno suočavanje sa razmjerama ovog neopravdano zanemarenog, pa i zaboravljenog problema, te da sebi dopusti buđenje istinske empatije, rezultati bi mogli biti impresivni.

Kao što će policy paper ukazati, kombinovana implementacija različitih ideja i preporuka koje su podijelili sagovornici u intervjuima na kojima se uveliko temeljilo ovo istraživanje, kao i u različitim korištenim izvorima, bi u kraćem vremenu bila u stanju da doprinese velikim pomacima i, samim tim, dotakne živote brojnih porodica u BiH. Za ovakve rezultate korake mogu poduzeti razni akteri. To uključuje nosioce političke vlasti čije bi odluke mogle polučiti velikim promjenama, aktere koji raspolažu savremenim tehnološkim sredstvima koja bi pomogla u procesu traženja, ali i obične građane čija bi probuđena savjest mogla staviti tačku na bol porodica. Ono od čega sve treba početi jeste, na prvom mjestu, hitno pristupanje prioritetizaciji ubrzavanja procesa pronalaska nestalih osoba, onako kako to zaslužuju i nestale osobe i njihove porodice.

Tačno tri decenije nakon završetka rata, krajnje je vrijeme da se svi prisjetimo uveliko zanemarene tihe patnje porodica koje tragaju još za svojim najmilijima, i čiji proces žalovanja još nije ni kako treba započeo, a kamoli dovršen. Semina Alekić, predsjednica Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini, ističe da za porodicu “predstavlja satisfakciju situacija u kojoj je vraćen identitet njihovom srodniku, da su porodice preuzele posmrtne ostatke, dostojanstveno ih sahranile i obilježile mjesto ukopa, i da ih bar ima među mrtvima, ako ih nema među živima. A za ove za koje nema potvrde identiteta putem DNK

¹ Prema procjenama, 540 majki iz Srebrenice je preminulo, a da nisu dočekale da pronađu djecu ili druge srodnike. Munira Subašić za BIRN BiH u: Grebo, Lamija. "Porodice žrtava genocida traže obilježavanje grobnica". BIRN BiH, 5. juli 2024.

metode, njih nema ni među živima, ni među mrtvima, i to je najveći problem – porodice se boje da to institucije vremenom i zaborave”.²

Ovo nije samo humanitarno pitanje, nego je vezano za teška kršenja ljudskih prava i počinjenje ratnih zločina tokom rata, kao i kontinuirana kršenja prava porodica u postratnom periodu. Adekvatan odgovor na takva kršenja ljudskih prava i njihova zaštita kroz unapređenje procesa traganja za nestalim osobama su bitni kako za izgradnju pravednijeg i demokratskog društva, tako i za pomirenje i sprečavanje budućih zločina.

Anketa Međunarodne komisije za nestale osobe (ICMP) ukazuje da 80 posto građana BiH vjeruje kako rješavanje sudbine nestalih osoba doprinosi procesu pomirenja.³ Isidora Graorac, predsjednica Republičke organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Republike Srpske poentira: “Želim da svaki sastanak počinje s pitanjima porodica nestalih. Jer ako stavimo tačku na tu prošlost onda možemo da idemo dalje. Kako jedan roditelj da ide dalje ako nije pronašao posmrtnu ostatku svog djeteta? I ta država isto tako - ako nećemo riješiti sve što se desilo u proteklom periodu, a pri tome mislim i na procesuiranje ratnih zločina i proces traženja, ne možemo ići dalje, ne možemo napredovati onako kako bi trebalo u 21. vijeku”.⁴

BiH je prepoznata kao zemlja koja je uspostavila najefikasniji model za traženje nestalih osoba zahvaljujući kojem je pronađeno više od 26.000 nestalih osoba, tj. blizu 80 posto od ukupnog broja nestalih osoba iz proteklog rata, što je najviša stopa rješavanja slučajeva nestalih osoba na globalnom nivou.⁵ To su uistinu impresivni podaci, i dobre prakse se već prenose na druga žarišta. Ali, kao i za druge stubove tranzicijske pravde, ocjena uspjeha procesa na individualnom nivou je relativno pitanje. Kako kaže Semina Alekić: “Uz dužno poštovanje rezultata od 75 posto, za one koji nisu pronašli svoje proces nije ni počeo, a kamoli završio”.⁶

Cilj projekta “Što te nema” – obrisu dječijih lica”, za koji je izrađena ova policy studija, jeste da se skrene pažnja javnosti i institucija na ovu posebno ranjivu skupinu i njihovu sudbinu, koja se često utopi u sveobuhvatnom broju nestalih.

Statistički podaci

Do decembra 2024. godine je verificiran nestanak ukupno 29.888 osoba u Bosni i Hercegovini tokom proteklog rata. Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine još uvijek traga za 7.581 nestalih osoba. Proces podnošenja novih prijava za traženje nestalih osoba je još uvijek otvoren, te je u toku 2024. godine Institut primio 19 takvih zahtjeva.⁷

U proteklih nekoliko godina primjetan je zabrinjavajući zastoj u potrazi za nestalim osobama i njihovoj identifikaciji.

² Online intervju sa Seminom Alekić, predsjednicom Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u BiH, 10.7.2025.

³ International Commission on Missing Persons (ICMP), *Stocktaking Report*, 2024., str. 2.

⁴ Online intervju sa Graorac Isidorom, predsjednicom Republičke organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila RS, 8.8.2025.

⁵ Admir Muslimović, "Međunarodni dan nestalih obilježen u Tuzli: Porodice su srce procesa i zaslužuju istinu o najmilijima," *BIRN BiH*, 30. aug. 2025.

⁶ Intervju sa Seminom Alekić.

⁷ Informacije preuzete iz *Izveštaja o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu*, Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, 2023, str. 6., te: Begić, Jasmin. "Zavjet šutnje prepreka pronalasku više od 7.000 osoba". *BIRN BiH*, 27. august 2025.

Institut je tokom 2024. godine primio ukupno 238 DNK izvještaja, i to pozitivnih 72, pozitivnih reasocijacija 131, negativnih 11 i reasocijacija bez identiteta 24.⁸ U toku 2024. godine su identifikovane 82 osobe. U toku 2023. godine, Institut je ekshumirao posmrtnu ostatku 60 osoba, identifikovao 89 osobe (od čega dio čine žrtve koje su ranije identifikovane, ali su njihove porodice tada smogle snage konačno pristupiti identifikaciji), dok su posmrtnim ostacima 112 ranije ukopanih osoba dodane kosti koje su naknadno pronađene.⁹ Ukoliko bi se proces nastavio tim tempom, u najboljem slučaju bi trebalo proći 90 godina da se pronađu i identifikuju preostale nestale osobe.

Posebno je poražavajuća činjenica da je u Bosni i Hercegovini u toku rata nestalo više od 1.000 djece, prije navršene 18. godine života, te da se još uvijek traga za 373 maloljetne osobe, uključujući 29 beba.¹⁰ Do sada su ekshumirani i identifikovani posmrtni ostaci ukupno 917 djece, od čega oko polovinu – njih 445 – čine žrtve genocida počinjenog u Srebrenici 1995. godine.¹¹

Osnovni izazovi u procesu traženja nestalih osoba

I. Problem traženja nestalih osoba zanemaren u društveno-političkim procesima

Teško je naći sagovornika koji je uključen u problematiku traganja za nestalim osobama, bilo da su angažovani u samom Institutu ili predstavljaju udruženja porodica nestalih lica, koji, pored ukazivanja na razne praktične izazove, ne ističu prvenstveno političku prirodu prepreka u vezi s procesom potrage za nestalim osobama. Takav zaključak se često iznosi i u izvještajima međunarodnih organizacija.¹² Ovaj problem sagovornici nekada definišu kao politizaciju cjelokupnog procesa, a ponekad kao nedostatak političke volje za unapređenjem procesa.

Semina Alekić iz Koordinacije udruženja ukazuje na to da su porodice “svjesne da je osnovni problem i glavni razlog u politici i da se od politike i uposlenika u institucijama mora tražiti da oni daju svoj doprinos u ubrzanju ovog procesa”.¹³

Marko Jurišić, član Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH također ukazuje na nedostatak političke volje kao osnovni problem, iz kojeg proističu svi ostali problemi – i

⁸ Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu, str. 6.

⁹ Lamija Grebo, "Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine," *BIRN BiH*, 26. decembar 2023.; Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu, str. 7.

¹⁰ Jasmin Begić, "BIRN BiH traži roditelje i rođake djece koja su nestala u ratu," *BIRN BiH*, 18. septembar 2024.

¹¹ Ibid., D. alje se pojašnjava kako je veliki broj – 150 maloljetnika - koji su ubijeni prije genocida su ekshumirani na području Donjeg Podrinja (Vlasenice, Zornika, Srebrenice, Bratunca, Šekovića), dok su na području krajine ekshumirani posmrtni ostaci 128 maloljetnika. Najveći broj djece se još uvijek traži u Donjem Podrinju (113) i Gornjem Podrinju (83), kao i u Krajini (64).

¹² U tom smislu, npr.:Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past for a Better Future: Achieving Justice, Peace and Social Cohesion in the Region of the Former Yugoslavia*, 2023., str. 52.

¹³ Mirsad Arnautović, "Potrebno 40 godina za pronalazak nestalih u ratu sadašnjim tempom traženja," *BIRN BiH*, 26. jan. 2022.

ćutanje o zločinima i grobnicama, finansijski problemi, nedostatak kadrovskih i tehničkih resursa, kao i činjenica neprovođenja temeljitih, sveobuhvatnih istraga koje bi dovele do značajnih pomaka u ovom procesu.¹⁴ U tom smislu, indikativna je činjenica da, kako su on, kao i predstavnici nekoliko udruženja porodica nestalih lica naveli u intervjuima, Vijeće ministara BiH nije usvojilo godišnji Izvještaj Instituta o radu za 2024. godinu, temeljne institucije zadužene za ovaj proces. Kako ističe gospodin Jurišić, nije bilo vraćanja na doradu ili sličnog zahtjeva, obrazloženja šta nije uredu – kako to obično biva kada se izvještaj iz nekog razloga ne usvoji, nego je očito jednostavno posrijedi nedostatak volje da se izvještaj usvoji. Ali Institut, kako navodi Semina Alekić, ovisi upravo o radu i odlukama drugih institucija, uključujući Vijeće ministara BiH, i uskraćivanje podrške za mnoge procese, kao što je “nabavka naprednih geotehnoških sredstava poput skenera i radara”, direktno se odražava na rezultate u procesu pronalaska nestalih osoba.¹⁵

Pored toga, Marko Jurišić iz Instituta navodi kako obzirom na to da zbog odluke o privremenom finansiranju u posljednjih četiri do pet godina nije bilo usvajanja budžeta, i to se direktno odražava na kapacitiranost Instituta da provodi svoj mandat, jer raspolažu samo minimumom potrebnim za plaće i topli obrok, dok uprkos značaju njihovog rada na terenu i s porodicama, ne mogu razmišljati o posebnim tehničkim sredstvima i drugim resursima potrebnim za kvalitetno provođenje ovog procesa. “Da nije međunarodnih organizacija, pitanje je šta bi bilo s nama”, zaključuje Jurišić.¹⁶

U tom smislu, i na okruglom stolu organizovanom 2024. godine od strane Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini se kritikuje “preveliko oslanjanje bh. političara na ICMP i MKCK koji finansiraju glavne segmente procesa – laboratoriju DNK, angažman forenzičara, tehnička oprema za rad INO-a, finansiranje regionalne saradnje” i slično.¹⁷

Edin Ramulić, aktivista za ljudska prava, i sam član porodice nestalih lica, ukazuje na to da “nestali za državu nisu najvažniji, na listi prioriteta, iako je to sa svih stanovišta trebao biti prioritetan problem, ali se domaće vlasti nisu ponašale tako. Čak i to što smo imali, bilo je zahvaljujući međunarodnim organizacijama”.¹⁸

Iz udruženja porodica nestalih lica ukazuju i na manipulaciju predstavnika vlasti. Tako se ističu “puka deklarativna obećanja”, kao i “potpisivanje i ratifikacija raznih bilateralnih sporazuma, protokola i deklaracija samo zbog svojih političkih ili profesionalnih izazova” uz ignorisanje obaveza koje iz njih proizilaze.¹⁹ Nadalje se skreće pažnja na ignorisanje kako odluka UN Komiteta za ljudska prava koje su usvojene u pojedinačnim predmetima protiv Bosne i Hercegovine oko 2010. godine, tako i relevantnih preporuka raznih UN mehanizama za zaštitu ljudskih prava, kao što su UN radna grupa za prisilne nestanke i Specijalni izvjestitelj UN-a za promociju istine, pravde, reparacije i garancije neponavljanja.²⁰ Iz Odbora za traženje nestalih

¹⁴ Intervju s Jurišić Markom, članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH, 15.7.2025., Sarajevo.

¹⁵ Online intervju sa Seminom Alekić.

¹⁶ Intervju s Jurišić Markom.

¹⁷ Koordinacija udruženja porodica nestalih osoba u BiH, *Zaključci s Okruglog stola „Uticaj javnih politika na rješavanje sudbina nestalih osoba“*, 23. juli 2024., Sarajevo, u internoj arhivi autorice.

¹⁸ Online intervju sa Ramulić Edinom, aktivistom za ljudska prava i mirovnim aktivistom, 26.6.2025.

¹⁹ Koordinacija udruženja porodica nestalih, *Zaključci s Okruglog stola*, 23. juli 2024., Sarajevo, u arhivi autorice.

²⁰ *Ibid.*

lica Grada Bijeljina također ukazuju na nedostatak političke volje vlasti da se nađu nestali, kao i na njihovu instrumentalizaciju kada im trebaju za izbore, nakon čega ih “uopšte više ne interesuju”.²¹ Aljonka Dželetović, predsjednica Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila u Nevesinju za BIRN BiH ističe: “Nemaju nikakav dogovor, ni program i plan da riješe to pitanje. Zato što vjerovatno u tom njihovom političkom nadmetanju i borbi iskorištavaju narod, još uvijek da drže tu ratnu tenziju i ovim pitanjem”.²²

Da se nedostatak političke volje odražava i na organizaciono-strukturalnom nivou vidljivo je i iz činjenice da, kako je ukazano na okruglom stolu Koordinacije udruženja porodica, “u Vijeću ministara BiH i Vladi FBiH nema ministarstva po pitanju nestalih osoba - Nijedna institucija nije imenovala osobu za saradnju sa porodicama i udruženjima nestalih osoba, pa ni Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH koje je zaduženo za implementaciju zakona o nestalim”.²³ Seida Karabašić, predsjednica udruženja Prijedorčanki “Izvor”, ističe kako je “davno trebalo biti oformljeno tijelo ispred porodica koje bi se nalazilo u ministarstvu, poput nekog odbora, jer Ministarstvo za ljudska prava je suosnivač Instituta, i jedino na njih bi se trebali moći osloniti što se tiče institucija. Trebalo bi osigurati da mi unutar Ministarstva imamo neko tijelo ili bar jednu osobu zaduženu za nestale osobe, kontakt osobu koja bi pratila sve što se tiče nestalih”.²⁴ Semina Alekić pojašnjava: “Mi imamo taj zakon o nestalim, ali nemamo nijednu instituciju da vodi politiku rješavanja pitanja nestalih osoba. Institut provodi operativni rad na terenu, ali oni nisu direktan dio vlade kao što su komisije u drugim državama, gdje onda kao dio ministarstva utiču na donošenje odluka”.²⁵ Ona dalje podsjeća na to kako već dugo zahtijevaju da se bar unutar Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH oformi sektor ili odsjek za pitanja nestalih osoba (kao što već postoji Sektor za ljudska prava ili Odsjek koji se bavi nacionalnim i drugim manjinama) koji će pratiti procese vezano za pronalazak nestalih osoba, saradivati sa udruženjima, kao i direktno s porodicama nestalih lica – zaključujući: “Ovako, nemamo se kome obratiti”.²⁶

Ovom problemu ne pomaže ni činjenica što je sve više primjetan izostanak stalne međunarodne pažnje i više vidova podrške koji su potrebni za rješavanje problema nestalih lica.²⁷

Institut za nestale osobe BiH u svojim posljednjim godišnjim izvještajima ukazuje na generalan problem “postepenog gubljenja interesa javnosti za rješavanje pitanja nestalih osoba”.²⁸ I u bh. medijima “teme o nestalim osobama (...) dobijaju jako mali prostor”, izuzev kada se radi o otkrivanju nekih masovnih grobnica, obilježavanju važnijih godišnjica, ili specijaliziranim medijima koji kontinuirano o tome izvještavaju, kao što je BIRN BiH.²⁹

Osvrćući se na problem male pažnje javnosti, Semina Alekić iz Koordinacije udruženja ističe kako je problem što ovo pitanje nije društveno priznato - “nama je izazov da ga držimo još

²¹ Intervju s Dobrinkom Trifković, Predsjednicom Odbora za traženje nestalih grada Bijeljina i Đukić Miletom, članom Odbora, Bijeljina, 26.6.2025.

²² L. Grebo, BIRN BiH, “Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine” 2023.

²³ Koordinacija udruženja porodica nestalih, *Zaključci s Okruglog stola*, 23. juli 2024, Sarajevo, u arhivi autorice.

²⁴ Online intervju sa Karabašić Seidom, predsjednicom udruženja Prijedorčanki „Izvor“, 1.7.2025.

²⁵ Intervju sa Seminom Alekić.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Mirza Buljubašić, *Pravo na istinu u Bosni i Hercegovini: Komisije za istinu, obrazovanje i nestali*, BIRN BiH, 2024.

²⁸ Vidi npr. *Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu*, str. 5.

²⁹ Lamija Grebo and Emina Dizdarević, *Medijsko izvještavanje o osobama nestalim usljed sukoba u BiH 1992–1995*, Balkanska istraživačka mreža BiH, 2023., str. 12.

uvijek društveno aktivnim nakon toliko godina, nego političari to samo koriste kada oni imaju koristi od toga”.³⁰ Ona ukazuje na to kako je žalosno što “građani misle da je to samo problem nas porodica nestalih. Međutim mi stalno radimo na podizanju svijesti javnosti da ovo nije samo naš problem, jer to utiče na komplet društvo u BiH”.³¹ Graorac Isidora, predsjednica Republičke organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila ukazuje na to da je najbitniji odnos društva prema ovim porodicama – “nama koji smo izgubili nekog i nismo ga našli, taj rat još uvijek traje, jer ne možemo ići naprijed sve dok nosimo taj teret koji je uz nas stalno prisutan”.³²

Preporuka - Prioritetizacija pitanja traženja nestalih osoba u okviru javnih politika

U odgovoru na prethodno identifikovanu temeljnu prirodu problema - direktni ili indirektni politički uticaj na sve procese koji mogu dovesti to pronalaska nestalih osoba - potrebno je, zasnovano kako na moralnim razlozima, tako i pravnim obavezama u ovom domenu, napraviti drastičan zaokret u cjelokupnom društvu, tako što će se osigurati depolitizacija ovog procesa, uz istovremeno buđenje političke volje da se ovaj proces napokon unaprijedi i privodi kraju.³³ Takav zaokret bi omogućio stvaranje ambijenta u kojem će se konačno na efikasan način iskoristiti svi dostupni izvori informacija i maksimizirati pozitivni efekti, uključujući kroz unaprijeđene finansijske, tehničke i organizacione resurse.

Marko Jurišić ističe kako je prvi uslov za unapređenje procesa “da u cjelokupnom našem društvu postoji politička volja da se ovaj problem napokon riješi, privede kraju, što uključuje i kadrovsko i finansijsko jačanje Instituta”.³⁴

U tom smislu, i iz Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini kontinuirano upućuju nadležnim institucijama poruku kako je “Neophodno izvršiti depolitizaciju procesa traženja i rješavanja sudbina nestalih osoba u institucijama zakonodavne i izvršne vlasti, posebno kod donosioca odluka”.³⁵ U izvještaju organizacije Documenta o regionalnoj saradnji se apeluje na razumijevanje činjenice “da su u rješavanju problema nestalih osoba politički obračuni s moralnog aspekta neprihvatljivi te da su upravo ‘nestali’ posljednja instanca na kojoj se političari i zagovarači bilo koje ideologije moraju zaustaviti”.³⁶

U 66. izvještaju visokog predstavnika o implementaciji Mirovnog sporazuma o Bosni i Hercegovini Generalnom sekretaru UN-a se također ističe kako porodice nestalih zahtijevaju od odgovornih institucija vlasti da unaprijede napore ka provođenju svojih međunarodnih i

³⁰ Intervju sa Seminom Alekić.

³¹ L. Grebo, BIRN BiH, “Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine”, 2023.

³² Intervju sa Graorac Isidorom.

³³ O depolitizaciji procesa i izgradnji povjerenja vidi i: Mirza Buljubašić, *Pravo na istinu u Bosni i Hercegovini: Komisije za istinu, obrazovanje i nestali*.

³⁴ Intervju s Jurišić Markom.

³⁵ Koordinacija udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini, *Preporuke – zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju duži niz godina i traži se da ih institucije realizuju*, 2025, u internoj arhivi autorice.

³⁶ Maja Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje u rješavanju problema nestalih osoba*, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2018., str. 4.

domaćih pravnih obaveza, pozivajući vlasti i javnost da ne opterete buduće generacije sa tim neriješenim problemom i njegovim efektima na pravdu i izgradnju povjerenja.³⁷

Pri tome, implementacija ove i drugih preporuka kojim bi se podstaklo znatno unapređenje rješavanja ovih slučajeva ne predstavlja puko tehničko pitanje, već provođenje osnovnih društveno-moralnih i pravnih obaveza. Također, pored toga što bi doprinijelo poštivanju ljudskih prava porodica nestalih lica, ovo pitanje bi upravo vlastodršcima trebalo biti od značaja i u političkom smislu. Između ostalog, pitanja koja se tiču nestalih osoba su dobila na značaju u okviru Berlinskog procesa, a podvode se i pod ključni prioritet 5, kao jedan od 14 ključnih prioriteta iz Mišljenja Evropske komisije o zahtjevu BiH za članstvo u EU koje BiH treba da ispuni kako bi nastavila put EU integracija. Izvještaji Evropske komisije tako ukazuju na potrebu poduzimanja konkretnih koraka na unapređenju okruženja pogodnog za pomirenje kako bi se prevazišlo nasljeđe rata, uključujući potrebu Bosne i Hercegovine da riješi otvorena pitanja koja se, između ostalih, tiču nestalih osoba.³⁸

O značaju kontinuiranog adresiranja ovog pitanja unutar procesa EU integracija svjedoči i činjenica da je Radna grupa za prisilne i nedobrovoljne nestanke Ujedinjenih nacija u svom izvještaju usvojenom nakon posjete Bosni i Hercegovini utvrdila kako rješavanje većine slučajeva nestalih osoba treba biti prioritet u okviru dijaloga između BiH i Evropske unije.³⁹

Iz svih navedenih razloga, pored preuzimanja odgovornosti i prioritetizacije ovog pitanja od strane raznih domaćih aktera, bitno je osigurati i kontinuiranu pažnju međunarodne zajednice, s fokusom na Evropsku uniju, o napretku u procesu traženja nestalih osoba. U tom smislu je i Specijalni izvijestitelj Ujedinjenih nacija za promociju istine, pravde, reparacija i garancija za neponavljanje uputio preporuku međunarodnoj zajednici da pruži ili nastavi pružati tehničku saradnju i pomoć u cilju podrške nedovršenim procesima tranzicijske pravde, sa posebnim fokusom, između ostalog, na traženje nestalih osoba.⁴⁰ Upravo je podrška raznih aktera međunarodne zajednice u prošlosti odigrala veoma važnu ulogu u kontekstu traženja nestalih osoba i krivičnom procesuiranju ratnih zločina⁴¹, zbog čega je od krucijalnog značaja vratiti i održati njihov fokus na ovim pitanjima.

Kreiranje volje i pogodnog društveno-političkog ambijenta za rješavanje i prioritetizaciju pitanja traženja nestalih osoba bi trebali da se provode u svim segmentima, i da se odraze na sve procese koji mogu doprinijeti konkretnim rezultatima. To počinje od neophodnog usvajanja izvještaja Instituta i njegovog finansijskog, kadrovskog i tehnološkog jačanja, preko javnih kampanja koje će podići svijest javnosti o značaju i urgentnosti ovog pitanja, do internih politika istražnih organa koji će prioritetizirati traganje za nestalim osobama.

³⁷ *High Representative for Bosnia and Herzegovina, 66th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 11. januar 2024., tačka 123.*

³⁸ Vidi npr. Izvještaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2023., SWD(2023) 691 final, 8. novembar 2023., str. 10., poglavlje 1.3: "Ocjena provedbe 14 ključnih prioriteta za otvaranje pregovora o pristupanju EU i ocjena koraka naznačenih u preporuci Evropske komisije za kandidatski status".

³⁹ *Izvještaj UN Radne grupe o prisilnim i nedobrovoljnim nestancima o Misiji u Bosni i Hercegovini, A/HRC/16/48/Add.1, 28. decembar 2010., tačka 29 i 77(b).*

⁴⁰ Izvještaj Specijalnog izvijestitelja za promociju istine, pravde, reparacije i garancija za neponavljanje, *Visit to Bosnia and Herzegovina, A/HRC/51/34/Add.2, 8. juli 2022., tačka 122.*

⁴¹ Vidi, npr.: Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations Concerning Disappeared Persons – Case Studies on Bosnia and Herzegovina and Mexico*, Swisspeace, 2021., str. 22-23.

U tom smislu iz Koordinacije udruženja upućuju preporuku da se implementira Zakon o nestalim osobama BiH, ratifikovana Međunarodna konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka UN i relevantne deklaracije vezane za pitanje nestalih osoba.⁴² Također zahtijevaju da “donosioci odluka u Bosni i Hercegovini (Predsjedništvo BiH, Parlamentarna skupština BiH, Vijeće Ministara BiH) usvoje određenu odluku/javnu politiku o kompletnom procesu nestalih osoba”, da izrade akcioni plan uz određivanje rokova, te da odrede neku instituciju, ili sektor nekog ministarstva koje će da koordinira provođenje takve politike i bude odgovorno za rezultate.⁴³

II. Sve manje vjerodostojnih informacija o potencijalnim lokacijama grobnica

Najveći problem u procesu traženja nestalih osoba jeste nedostatak vjerodostojnih i potpunih informacija o lokacijama grobnica u kojima se kriju posmrtni ostaci žrtava za kojima se još traga. Uzroci tome su višestruki i kompleksni.

Mnogo sagovornika, uključujući one koji ispred različitih institucija i iz različitih perspektiva direktno učestvuju u procesu istraživanja ratnih zločina i pronalaska nestalih osoba, ukazuju na to da se, osim toga što svjedoci umiru, i što su ostali najteži slučajevi za riješiti, suočavaju s velikim izazovom što vlada zavjera šutnje među osobama koje bi mogle ukazati na lokacije grobnica. Ako se nekada i moglo doći do više informacija, čini se da je taj proces sada uveliko blokiran, i da ne postoje nikakve mjere kojima uspijevaju probuditi motivaciju sagovornika da podijele relevantne informacije. Više intervjuisanih sagovornika, pogotovo onih koji su ispred različitih institucija angažovani na istražnim zadacima dijele impresiju kako trenutno vlada potpuna šutnja.

Samira Krehić, šefica Programa za Zapadni Balkan ICMP-a ukazuje na to da “cjelokupna politička situacija koja počinioce slavi kao heroje ili su bar prećutno podržani, doprinosi opštoj atmosferi u kojoj bi potencijalni svjedok nailazio na ogromnu osudu zajednice u kojoj živi, i doveo se u životnu opasnost: svjedoci se plaše i misle da će izdati svoju grupu, da ne rade pravu stvar, ili pak objektivno ne mogu da pokažu lokaciju zbog proteka vremena”.⁴⁴ Emza Fazlić, glasnogovornica Instituta za nestale osobe također ističe kako je jako teško doći do precizne lokacije na kojoj se nalaze posmrtni ostaci žrtava “jer oni koji tačno znaju gdje se oni nalaze i dalje odabiru da šute i da skrivaju istinu za koju porodice nestalih zapravo žive”.⁴⁵ Fazlić također ukazuje na to kako se “zapravo u našem društvu takav jedan čin prešutkivanja ohrabruje, a ne ohrabruju se ljudi koji znaju – da progovore i kažu konačnu istinu, te olakšaju porodicama bol i pronalazak preostalih nestalih za kojima još tragaju”.⁴⁶ Sanja Mulać, istražiteljica Instituta to ilustrira primjerom regije na kojoj ona radi: “Ako bi došli do informacija za Lipovaču, to znači da će dosta ljudi iz Nevesinja odgovarati za ratni zločin.

⁴² Koordinacija udruženja porodica, *Preporuke – zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju*, 2025, u arhivi autorice.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Online intervju sa Krehić Samirom, šeficom Programa za Zapadni Balkan ICMP-a, 16.7.2025.; Vidi u tom smislu i: Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 36.

⁴⁵ L. Grebo, BIRN BiH, “Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine”, 2023.

⁴⁶ Jasmin Begić, “U subotu obilježavanje Međunarodnog dana nestalih osoba: Zavjet šutnje prepreka pronalasku više od 7.000 osoba,” *BIRN BiH*, 27. august 2025.

Takve informacije se kriju, neće niko da ih proslijedi, jer se boje”.⁴⁷ Iz Koordinacije udruženja se pojašnjava: “sve je manje svjedoka”, ili se “većina (...) plaši za svoju i sigurnost svoje porodice”.⁴⁸ Semina Alekić, predsjedavajuća Koordinacije elaborira: “Svjedoci umiru, svjedoci se zastrašuju. Neko je potkupljen, neko je ucijenjen, neko se boji ili čeka zadnji momenat da nešto prenese na nekoga ko će to reći”⁴⁹. Neki svjedoci su pak nedostupni institucijama BiH ili su informacije koje podijele namjerno ili nenamjerno pogrešne.⁵⁰

Više sagovornika je nadalje istaklo spor napredak u procesuiranju ratnih zločina kao ograničavajući faktor ka pronalasku novih pouzdanih informacija o potencijalnim lokacijama grobnica. Na nedostatak vjerodostojnih informacija utiče i izostanak dubinskih analiza dostupnih podataka, koji je, između ostalog, uslovljen ili nedovoljnom prioritetizacijom ili ograničenim ljudskim resursima Tužilaštva i Instituta. Pored toga, i tamo gdje postoje izjave svjedoka, zbog promjena terena, nemoguće je precizno prepoznati i locirati grobnice, što je otežano nedostatkom naprednih tehnologija koje bi mogle facilitirati takav proces.

Značaj vjerodostojnih informacija postaje razumljiv kada se ima na umu da se često troše ogromni resursi za složen proces ekshumacija koji na kraju bude bezuspješan. Tako je u 2024. godini više od polovine od skoro 80 ekshumacija bilo neuspješno, dok je samo u jednom slučaju otkrivena masovna grobnica – riječ je o pronalasku najmanje četiri žrtve u Prijedoru.⁵¹ Emza Fazlić kaže kako “od deset ekshumacija jedna bude uspješna, a ranije je od deset ekshumacija jedna bila neuspješna”.⁵²

Preporuka: Posvetiti medijsku pažnju traženju nestalih osoba i motivirati svjedoke da podijele informacije o grobnicama

Jedan od načina za motivisanje svjedoka da podijele informacije o grobnicama jeste skretanje pažnje na patnju porodica nestalih osoba i buđenje empatije prema njima, u kombinaciji s apelom na savjest onih koji bi pukim telefonskim pozivom ili prijavom preko internet (ICMP-ova stranice “Prijava lokacije”) mogli zaustaviti agoniju jedne majke, djeteta, ili čitavih porodica. Glasnogovornica Instituta ističe kako anonimno dijeljenje informacije o potencijalnim mjestima grobnica “nije dalo očekivane rezultate”.⁵³

Zbog toga je veoma bitno organizovati javne kampanje kojima će se pokušati postići višestruki cilj. S jedne strane, može se informisati javnost da mogućnost anonimnih prijava uopšte postoji, te pružiti potencijalni doprinos rješavanju pojedinačnih slučajeva nestalih osoba, kao i priliku da se “individualne priče o nestalima ispričaju kroz prisjećanja članova porodica koje tragaju za njima”.⁵⁴ S druge strane, na ovaj način se može istovremeno podizati generalna svijest javnosti i nositelja moći o ovom problemu i urgentnosti potrebe unapređenja procesa traganja

⁴⁷ Jasmin Begić, “Pronalazak benkica i malih kostiju ostavlja posljedice na istražioce masovnih grobnica,” *BIRN BiH*, 1. april 2025.

⁴⁸ Koordinacija udruženja porodica nestalih, *Zaključci s Okruglog stola*, 23. juli 2024, Sarajevo, u arhivi autorice.

⁴⁹ Jasmin Begić, “Roditelji oko 400 djece nestale u ratu žive u nadi da će ih pronaći dok se utrkuju s vremenom,” *BIRN BiH*, 2. april 2024.

⁵⁰ *Izazovi traženja nestalih lica u Bosni i Hercegovini*, Eldar Jahić, u: *Balkan Perspectives – Časopis o suočavanju s prošlošću*, Žmurke: Politike traganja za našim Nestalim (osobama), 12-10/2019., Forum ZFD, str. 10.

⁵¹ Lamija Grebo, “Pronađen manji broj nestalih osoba, neuspješno vođeno više od polovine ekshumacija” *BIRN BiH*, 30. decembar 2024.

⁵² J. Begić, *BIRN BiH*, “U subotu obilježavanje Međunarodnog dana nestalih osoba”, 2025.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Grebo i Dizdarević, *Medijsko izvještavanje o osobama nestalim usljed sukoba*, str. 12.

za nestalim, u skladu sa prethodno identifikovanim izazovom prisutnog manjka pažnje za ovo pitanje. Podizanje svijesti o važnosti ovog pitanja tako može doprinijeti i jačanju pritiska na nosioce političke vlasti “da se aktivnije angažuju u rješavanju ovog problema”.⁵⁵

Kroz javnu kampanju bi se mogli pozvati i oni građani koji raspolažu informacijama o lokacijama na kojima su u ratu naišli na ubijene osobe, i koji bi vjerovatno bili spremni da podijele informacije o lokacijama na kojima bi se, posebno po šumama, još uvijek mogli pronaći neki posmrtni ostaci. Ilustrativan primjer u tom smislu jeste slučajan pronalazak posmrtnih ostataka na lokalitetu “Jelovački potok” u ljeto 2025. godine po sjećanju preživjelog Srebreničana koji je 1995. godine tu naišao na tijela ranije ubijenih osoba.⁵⁶

Kako kaže Fazlić: “Bez obzira na protok vremena i što 30 godina porodice traže svoje nestale, mnogo priča je već ispričano, međutim mnogo je, nažalost, priča koje treba ispričati. Samo medijski istup ove teme će doprinijeti na neki način ubrzanju procesa”.⁵⁷ Član Kolegija Instituta Jurišić napominje: “moramo stalno podsjećati da ima još ljudi koji ne mogu započeti proces žalovanja – zapaliti svijeću, proučiti Fatihu”.⁵⁸

Istražitelj Tužilaštva BiH Eldar Jahić ističe da je pritom važno operacionalizirati novac za otkrivanje grobnica.⁵⁹ Da novac zaista može predstavljati presudni faktor u ovakvim situacijama ilustrira primjer kojeg je podijelio Edin Ramulić o tome kako je jedan čovjek, kojem je trebala građa za krov podijelio informaciju o jednoj veoma poznatoj lokaciji masovne grobnice u zamjenu za tu drvenu građu.⁶⁰ U tom smislu, i Savjetodavni odbor Instituta ukazuje na potrebu “da se pod hitno usvoji novi pravilnik o načinu isplate namjenskih sredstava za informatore o grobnicama u procesu efikasnijeg traženja nestalih osoba za određene opštine u BiH”.⁶¹ Usko u vezi s tim, istražitelj Jahić također ukazuje na potrebu organizovanja “javnih kampanja, svakodnevnog TV programa, reklama, u kojima se nudi novac u zamjenu za vjerodostojne informacije o lokacijama grobnica”.⁶² Seida Karabašić, predsjednica udruženja Prijedorčanki “Izvor” također smatra da Institut treba raspisati javni poziv da oni koji imaju informacije podijele u zamjenu za nagradu.⁶³

Semina Alekić smatra da motiviranju onih koji kriju istinu da je podijele može doprinijeti i rad na kulturi sjećanja, organizovanje živih memorijala, i aktivnosti s edukativnim karakterom.⁶⁴

Kao dodatno sredstvo za motiviranje svjedoka koji imaju neke informacije da o tome progovore, u izvještaju Instituta za 2023. godinu se ističe i zahtjev predstavnika porodica nestalih osoba i Savjetodavnog odbora da i “vjerski službenici u našoj zemlji daju doprinos i

⁵⁵ Mirza Buljubašić, *Pravo na istinu*, str. 4.

⁵⁶ Hana Vranac, "Na području Vlasenice ekshumirani posmrtni ostaci najmanje dvije osobe," *BIRN BiH*, 22. august 2025.; Alen Zukanović, "Otac je zadnji put viđen u šumi kod Srebrenice gdje smo Bego i ja pronašli ljudske kosti," *Avaz*, 19. august 2025.

⁵⁷ Haris Rovčanin, "Predstavljen priručnik o izvještavanju o nestalim osobama u BiH," *BIRN BiH*, 20. decembar 2023.

⁵⁸ Intervju s Jurišić Markom.

⁵⁹ Intervju sa Jahić Eldarom, Istražiteljem Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 5.8.2025.

⁶⁰ Intervju sa Ramulić Edinom.

⁶¹ Alem Bajramović, "INO BiH: Vrijeme je za plaćanje informacija o lokacijama grobnica," *BIRN BiH*, 31. maj 2022.

⁶² Intervju sa Jahić Eldarom.

⁶³ Intervju sa Karabašić Seidom.

⁶⁴ Intervju sa Seminom Alekić.

govore o nestalim u svojoj vjerskoj zajednici i apeluju na sve” da podijele takve informacije.⁶⁵ Da savjest i vjerski razlozi mogu doprinijeti takvoj odluci ukazuju primjeri iz prakse poput čovjeka koji je pred smrt rekao svojoj djeci da odu na teren i nekome pokažu nekom određenu livadu u kojoj su zakopani posmrtni ostaci.⁶⁶

Preporuka: Doći do dodatnih informacija čuvanih u raznim arhivima

Udruženja porodica nestalih osoba redovno ističu potrebu pretrage svih postojećih “arhiva (domaćih i međunarodnih institucija) iz perioda 1992-1995. koje mogu pomoći ubrzanju procesa ekshumacija i identifikacija nestalih osoba/lica. (policijske, kriznih štabova, vojne, medijske, međunarodnih trupa i organizacija koje su bile prisutne tokom ratnog perioda na prostoru Bosne i Hercegovine i regiona)”.⁶⁷

Kako Edin Ramulić pojašnjava: “Takozvane asanacije terena vršili su ljudi iz civilne zaštite, radnih vodova, lokalna građevinska, komunalna i transportna preduzeća, nekad i vatrogasci, a sve te radnje osiguravali su policajci, rjeđe vojnici. Te ljude svih ovih godina niko nije pitao šta su radili i gdje su sakrivali tijela”.⁶⁸ U intervjuu precizira kako vezano za Prijedor, pored toga što nikada niko nije saslušao ljude na odgovornim pozicijama, poput tadašnjih direktora, to nikada nije bilo ni u fokusu krivičnih suđenja, i niko nije otišao u arhivu tih preduzeća – iako su za prijevoz tijela morali biti korišteni lokalni resursi, prijevozna sredstva, gorivo i slično.⁶⁹ Ramulić navodi kako sada neki od njih nisu više živi, i neka arhiva više nije dostupna, ali vrijedi probati, angažovati osobe, npr. dva inspektora koja imaju potrebna ovlaštenja i koji će to posvećeno raditi.⁷⁰

Amor Mašović, bivši član Kolegija direktora Instituta, procjenjuje da još postoji najmanje 80 velikih grobnica, sa desetinama tijela, pri čemu ne ubraja sekundarne i tercijarne grobnice iz Srebrenice, te da jako puno informacija u vezi s njima mora postojati u arhivama susjednih država ili privatnim arhivama ljudi involviranih u te događaje, kao što su vojni komandanti, policijski komandanti koji su vodili vojne i paravojne formacije i u susjednim i u našoj državi.⁷¹

Sadašnji član Kolegija Jurišić također ukazuje na to kako je potrebno mobilizirati pretragu vojnih arhiva, arhiva civilne zaštite, policijskih organa, javnih komunalnih preduzeća, bolnica, pogrebnih društava i slično, jer sve te organizacije na različite načine mogu doprinijeti pronalasku relevantnih informacija koje se vezuju za relevantna ratna dešavanja. Kao primjer navodi grobnicu Tomašicu, u čijem pronalasku je ulogu odigrao sam rudnik, obzirom na to da je ukop žrtava zahtijevao veliki poduhvat i upotrebu ogromnih dampera. Pojašnjava kako sve te arhive mogu dovesti bar do nekih novih indicija, ako ne do pouzdanih informacija o lokacijama grobnica.⁷²

U vezi s tim, Jurišić ističe kako je Institut s Međunarodnim komitetom crvenog križa (MKCK) sklopio sporazum o prenosu i korištenju informacija pribavljenih iz međunarodnih arhiva.

⁶⁵ Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu, str. 4.

⁶⁶ Intervju sa Ramulić Edinom.

⁶⁷ Koordinacija udruženja porodica, *Preporuke – zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju*, 2025., u arhivi autorice.

⁶⁸ Edin Ramulić, "Grobnice daleko od sudnice," *Balkan Perspectives – Časopis o suočavanju s prošlošću*, Izdanje 12–10/2019, *Žmurke: Politike traganja za našim Nestalim (osobama)*, Forum ZFD, 2019., str. 12.

⁶⁹ Intervju sa Ramulić Edinom.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Online intervju s Mašović Amorom, bivšim članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH, 8.7.2025.

⁷² Intervju s Jurišić Markom.

Između MKCK i Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove je 2018. godine sklopljen sporazum kojim se dozvoljava MKCK-u da pristupi arhivima u svrhu identifikovanja informacija koje mogu biti korisne u potrazi za masovnim grobnicama i nestalim osobama.⁷³

Ove informacije, uključujući i satelitske snimke, se periodično prenose Institutu. Bivši član kolegija direktora Elmir Camić za medije navodi kako MKCK “kao nezavisna i neutralna organizacija (...) ima pristup arhivima međunarodnih aktera kao što su tribunal u Hagu, posmatračka misija Evropske komisije ili sjedište NATO-a. Osim toga su nam neke od država, koje su imale mirovne misije na ovim prostorima, dale pristup svojoj dokumentaciji ili relevantne informacije, na primjer Nizozemska, Francuska ili Italija”.⁷⁴

U izvještaju komesara za ljudska prava Vijeća Evrope iz 2023. godine koji se odnosi na Bivšu Jugoslaviju se ističe kako je rad zasnovan na tom sporazumu rezultirao pronalaskom i identifikacijom 300 osoba.⁷⁵ U tom smislu, iz Vijeća Evrope se ukazuje na to kako “arhivi mogu biti posebno relevantni u traženju nestalih osoba i trebaju čim prije biti učinjeni dostupnim”.⁷⁶

Član Kolegija Instituta Jurišić navodi kako je na osnovu pretraživanja haških arhiva, koje traje oko šest godina, bilo određenih pozitivnih rezultata vezano za pronalazak nestalih osoba na Kosovu, ali još uvijek ne i u BiH. Međutim, dalje pojašnjava kako su te informacije nekada korisne i iz razloga što je u nekim slučajevima potrebno eliminirati neke potencijalne lokacije.⁷⁷ Ismet Musić, šef Područnog ureda Tuzla i istražitelj Instituta za nestale osobe ukazuje na izvanredan značaj ovih arhiva, u kojima su potvrđene informacije o grobnicama koje su već otkrivene, žaleći što nisu ranije imali pristup tim informacijama, jer bi na taj način došlo do uštede dragocjenog vremena i resursa.⁷⁸ Prema njegovoj procjeni, “najmanje 1500 tijela bi našli samo na osnovu tih arhiva: Da smo na vrijeme dobijali te informacije, mnoge stvari bi davno bile riješene”.⁷⁹ Istovremeno, međutim, potcrtava kako nije isključeno da će se na osnovu njih u budućnosti doći do novih relevantnih spoznaja.⁸⁰

Drugi potencijalno značajan izvor informacija kojeg su posredstvom MKCK u Institutu imali namjeru pretraživati jesu vojni arhivi. Nakon što je sklopljen memorandum o razumijevanju između MKCK i Ministarstva odbrane BiH, kojim je omogućen pristup arhivima bivših entitetskih vojski, entitetske vlade, koje imaju vlasništvo na tim arhivima su, nažalost, zaustavile dalji proces.⁸¹

Semina Alekić pak ukazuje na to da smatra kako su informacije koje su bitne za proces pronalaska nestalih osoba prije nalaze u lokalnim arhivama, MUP-ovima, nego u vojnim, i da bi se trebalo u okviru Berlinskog procesa tražiti s vrha da sve policijske strukture podijele

⁷³ Za više informacija o ovoj saradnji i podršci pruženoj Institutu od strane MKCK, vidi npr.: International Committee of the Red Cross (ICRC), "Bosnia-Herzegovina: 25 Years after the End of the Conflict COVID-19 Brings Additional Uncertainty for the Families of the Missing," ICRC, 18. januar 2021.

⁷⁴ Saopćenje za javnost: „INO BiH i MKCK – Sporazum o prenosu i korištenju informacija“, 15.8.2019., preuzeto sa: <http://www.ino.ba/odnosi-s-javnosc/saopcenja-za-javnost/default.aspx?id=512&langTag=bs-BA>

⁷⁵ Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 98.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 97.

⁷⁷ Intervju s Jurišić Markom.

⁷⁸ Telefonski intervju sa Musić Ismetom, šef Područnog ureda Tuzla Instituta za nestale osobe BiH, Tuzla, 15.8.2025.

⁷⁹ Intervju sa Musić Ismetom, šef Područnog ureda Tuzla Instituta za nestale osobe BiH, Tuzla, 16.7.2025.

⁸⁰ Telefonski intervju sa Musić Ismetom, 15.8.2025.

⁸¹ Intervju s Jurišić Markom.

informacije kojima raspolažu. Istovremeno, izražava sumnju da će do toga doći, kao i žaljenje što MKCK uskoro završava svoju strategiju pomoći zbog drugih žarišta.⁸²

Više sagovornika se osvrnulo i na arhivske satelitske snimke koje posjeduju strane vlade, prije svega Sjedinjene Američke Države. Jurišić iz Instituta ovaj mehanizam ocjenjuje vrlo korisnim. Da bi korištenje ustupljenih satelitskih snimaka dali željene rezultate, on ukazuje na to da im je potreban neko ko može na kvalitetan način tumačiti te snimke, što bi prvenstveno bili relevantni stručnjaci iz SAD-a, uz napomenu da njima prvenstveno trebaju konkretne geolokacije do kojih bi se došlo na osnovu snimka.⁸³ Zanimljivo je da se u medijskim izvještajima pominje kako je Saliha Đuderija, članica Kolegija direktora Instituta tokom prezentacije godišnjeg izvještaja Instituta najavila da “planiraju angažovati stručnjake koji bi analizirali satelitske snimke terena koje su dobili”.⁸⁴

Ismet Musić iz Instituta također ukazuje na to kako su brojne grobnice vezano za Srebrenicu (Kamenica, Snagovo, Liplje i dr.) otkrivene upravo na osnovu satelitskih snimaka, ističući istovremeno kako je potrebno preko diplomatskih kanala dobiti odobrenje da strani stručnjaci uđu u arhivu i pretraže određene koordinate u određenom periodu.⁸⁵

Vezano za ovo pitanje Jurišić ističe kako bi ovakvu vrstu saradnje i podrške bilo potrebno dogovoriti na veoma visokom političkom nivou, kroz direktan dogovor dviju vlada, koji bi se potom operacionalizirao preko ministarstava odbrane sve do samog Instituta.⁸⁶ Amor Mašović, bivši član Kolegija direktora Instituta, također ukazuje na to kako su određeni obavještajni podaci SAD-a, prije svega satelitski snimci, podijeljeni sa Haškim tribunalom i pomogli u otkrivanju značajnog broja grobnica, kao i da oni i dalje “najvjerovatnije raspolažu s jako puno informacija koje očigledno nisu spremni podijeliti s domaćim institucijama”.⁸⁷ Pojašnjava kako se sve do sada svodilo na neku vrstu pisane korespondencije ili preko MKCK-a ili ICMP-a, ali da bi bilo humano da se SAD još više angažuje na ovom pitanju, ukazujući na to da i SAD imaju institucije koje tragaju za tijelima iz rata u Vijetnamu, i da znaju kako se nastavlja transgeneracijska trauma i bol zbog činjenice da ljudi nisu došli do željenih informacija.⁸⁸ U vezi s tim, skreće pažnju na činjenicu kako se do sada možda nije koristila metoda vršenja suptilnog ili direktnog pritiska od strane nevladinih organizacija, prvenstveno udruženja porodica nestalih osoba, koji su pokazali u prošlosti visok stepen odgovornosti u cjelokupnom procesu, da se omogući pristup tim ključnim informacijama za koje je siguran da postoje u ladicama.⁸⁹

Preporuka: Provođenje dubinskih analiza već dostupnih podataka

Uprkos postojanju izazova s pristupom informacijama preko potencijalnih svjedoka ili nedostupne arhive, postoje, međutim, i drugi načini na koje se, o sadašnjim okolnostima, može

⁸² Intervju sa Seminom Alekić.

⁸³ Intervju s Jurišić Markom.

⁸⁴ Jasmin Begić, "Proces traženja nestalih i dalje usporen zbog nedostatka informacija," *BIRN BiH*, 10. decembar 2024.

⁸⁵ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

⁸⁶ Intervju s Jurišić Markom.

⁸⁷ Intervju s Mašović Amorom.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ *Ibid.*

doći do informacija, a koji se iz različitih razloga nedovoljno koriste, prvenstveno analitički procesi u kombinaciji sa naprednim tehnološkim sredstvima.

Više sagovornika je ukazalo na značaj analiziranja mnoštva podataka koji već postoje u okviru arhiva Instituta za nestale osobe i Tužilaštva BiH, kao i drugih istražnih organa. Tako npr. dubinska analiza podataka o pronađenim posmrtnim ostacima u određenim masovnim grobnicama može potencijalno pružiti indicije kako bi se u tom širem reonu mogli pronaći dodatni posmrtni ostaci, ili bi pak analiza u najmanju ruku mogla polučiti zaključkom o eliminaciji mogućnosti za njihovim pronalaskom.⁹⁰ Nadalje, npr. analiza posljednjih dostupnih podataka o sudbini određenih nestalih koji su naknadno pronađeni može, u kombinaciji s drugim podacima o dešavanjima, obrascima i primijenjenim metodama, pružiti indicije o sudbini i lokaciji drugih osoba za kojima se još traga.⁹¹

Istražitelj Tužilaštva BiH Eldar Jahić u svom članku o izazovima traženja nestalih detaljno pojašnjava kako bi takva analiza trebala izgledati: “Za svaku nestalu osobu moramo utvrditi tačan/približan datum nestanka, odnosno okolnosti pod kojima je posljednji put viđena, i tu je pomoć porodica neprocjenjiva. Obično su porodice te koje su posljednji put vidjele svoje bližnje i imaju veoma korisna saznanja. Nakon toga moguće je grupisati nestale osobe prema području, datumu, okolnostima pod kojim su 'nestale', kao i drugim kriterijima od značaja za njihovo traženje (spol, dob, svojstvo itd.). Otvaranjem ratnih arhiva i analizom sudskih presuda moguće je utvrditi okolnosti koje su prethodile nestanku ovih osoba. Osim toga, neophodno je utvrditi okolnosti i datum nestanka osoba sa istog područja koje su u međuvremenu pronađene i identifikirane. Ove informacije će pomoći u utvrđivanju *modus operandi*, odnosno korištenja određenog obrasca na određenom području. U praksi se često dešavalo da smo masovne grobnice pronalazili u ‘blizini’ ranije ekshumiranih grobnica vezanih za isto područje i vremenski period. Tek tada možemo analizirati i odrediti svojstvo i ulogu osoba koje bi morale ‘znati’ lokacije masovne grobnice i prema tome planirati saslušanja svjedoka. Pritom moramo pripremiti i prilikom saslušanja koristiti materijalnu dokumentaciju za kritični period (ratni raspored, radni nalog za vozilo/mašinu, trebovanje goriva i sl.)”.⁹²

Za takav korak bi bilo potrebno da se ojačaju prvenstveno analitički kapaciteti Instituta za nestale, što bi zahtijevalo prije svega upošljavanje analitičara za obradu dokumenata i informacija iz raznih arhiva. Amor Mašović ističe kako bi trebalo ojačati resurse Instituta sa oko 15 analitičara koji bi temeljito prošli kroz dokumentaciju kojom raspolaže Institut i eventualno druge institucije, dokumentaciju Haškog tribunala (i onu koja je bila dio suđenja, a još više ona koja nije prikazana u sudnicama), kao i dostupnu arhivu domaćih pravosudnih institucija, policijskih stanica, vojnih i obavještajnih organizacija.⁹³ U vezi s ovim se, međutim, nailazi na budžetske prepreke o kojima je riječ na drugim mjestima u ovom izvještaju. Pored toga se čini da i sistematizacija radnih mjesta predstavlja prepreku za angažman stručnjaka iz

⁹⁰ Intervju sa Jahić Eldarom.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² E. Jahić, “Izazovi traženja nestalih,” *Balkan Perspectives*, Forum ZFD, str. 11.

⁹³ Intervju s Mašović Amorom.

oblasti analitike⁹⁴, kao i da postoje izazovi s usvajanjem Pravilnika o unutarnjem ustrojstvu i sistematizaciji Instituta.⁹⁵

Međutim, i u nedostatku potrebnog dodatnog osoblja koje će se posvetiti analitici i vodeći računa o opterećenosti istražitelja, zimski period u trajanju od nekoliko mjeseci kada je obim terenskog rada znatno umanjen, može biti prilika za posvećivanje veće pažnje temeljitoj analizi dostupnih podataka.⁹⁶ Samira Krehić iz ICMP-a navodi kako je jako puno informacija pohranjeno u raznim evidencijama i arhivima koje nisu međusobno uvezane, navodeći npr. da je federalni MUP vezano za Srebrenicu provodio intervjue sa svakim pojedinačno, i da je potrebno objediniti arhive.⁹⁷ Dobar primjer o potencijalnom značaju saznanja preživjelih, bilo kroz analizu arhiva, ili putem dodatnog saslušanja takvih svjedoka, jeste pronalazak kostiju na lokalitetu “Jelovački potok” koji je ranije pomenut.

Krehić pojašnjava kako je ICMP Institutu za nestale osobe dao vrlo moćan softver “koji sve te informacije može sistemski uvezati – u njega je moguće uključiti sve informacije o potencijalnim okolnostima nestanka, koje mogu usmjeriti istragu u pravom smjeru”.⁹⁸ U vezi s tim softverom, koji “konsoliduje dostupne podatke o nestancima po opštinama”, u literaturi se nalaze ocjene kako “ograničeni analitički kapaciteti Instituta ne omogućavaju korištenje informacija prikupljenih tim softverom. Ukoliko bi se poboljšala upotreba ICMP softvera ili pronašao drugačiji način za identifikaciju obrazaca, to bi moglo doprinijeti razumijevanju gdje treba tražiti fizičke dokaze i, što je još važnije, ko bi mogao posjedovati informacije koje bi mogle biti korisne za lociranje grobnica”.⁹⁹ Emza Fazlić je potvrdila kako je novi ICMP softver “u procesu uspostave, odnosno unosa podataka”.¹⁰⁰

U tom kontekstu, također bi bilo korisno obezbijediti izgradnju kapaciteta relevantnog osoblja Instituta za analize dostupnih podataka, kako bi se osigurali ujednačeni pristupi i standardi svih postojećih 15 istražitelja Instituta za nestale osobe. U decembru 2024. godine, Saliha Đuderija, članica Kolegija direktora Instituta je tokom prezentacije godišnjeg izvještaja Instituta najavila da će za proces pretraživanja informacija Rezidualnog mehanizma kojima su dobili pristup kroz saradnju s MKCK “osposobiti ljude da rade analitički na predmetima”.¹⁰¹ Međutim, u trenutku pisanja nisu dostupne informacije da je do toga u međuvremenu došlo.

Pored Instituta, unutar Tužilaštva Bosne i Hercegovine je također potrebno ojačati resurse za istrage i analitiku u predmetima ratnih zločina, koji bi jednaku pažnju posvetili kako samoj krivičnoj istrazi tako i prikupljanju informacija o sudbini nestalih osoba i mogućim lokacijama masovnih grobnica vezanih za takve predmete. Takva analiza bi uključivala zapisnike o saslušanim svjedocima, dostupne avio snimke određenog područja, materijalnu dokumentaciju vezanu za inkriminirani period, svojstvo i raspored vojnih/policijskih jedinica i slične mjere.¹⁰²

⁹⁴ Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 37.

⁹⁵ Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2024. godinu, Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, 2024., str. 12.

⁹⁶ Intervju sa Jahić Eldarom.

⁹⁷ Intervju sa Krehić Samirom.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 37.

¹⁰⁰ Telefonska prepiska sa Emzom Fazlić, glasnogovornicom Instituta za nestale osobe BiH, 12.9.2025.

¹⁰¹ J. Begić, BIRN BiH, “Proces traženja nestalih i dalje usporen zbog nedostatka informacija”, 2024.

¹⁰² Intervju s Jahić Eldarom.

Preporuka: Procesuiranje ratnih zločina i prioritizacija prikupljanja informacija o grobnicama unutar Tužilaštva BiH

Član Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH Marko Jurišić ističe kako je 98 posto prisilnih nestanaka posljedica počinjenja ratnih zločina, i kako mali broj ljudi zna lokacije grobnica, mahom nalogodavci i neposredni izvršioци, zbog čega je bitno procesuirati sve te zločine, kako bi se došlo do podataka o grobnicama.¹⁰³

Tužilaštva su uključena u potragu za nestalim osobama i pokretanje ekshumacija u kontekstu krivičnih istraga, u bliskoj saradnji s Institutom za nestale osobe. Od 2011. godine, nadzor nad ekshumacijama i identifikacijama koji je prethodno bio povjeren kantonalnim i okružnim tužilaštvima, prenesen je na Tužilaštvo BiH. Na osnovu informacija dobivenih od pojedinaca, Instituta za nestale, policijskih službi ili drugih izvora, Tužilaštvo BiH, nakon ocjene relevantnosti i tačnosti podataka rukovodi ekshumacijom po naredbi Suda BiH. Tužilaštvo BiH može zahtijevati od Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) da mu pruži pomoć u provjeri zaprimljenih informacija ili zahtijevati od Instituta da podijeli dodatne informacije i materijale.

Vodeća načela za traženje nestalih osoba usvojena od strane UN Komiteta Ujedinjenih nacija za prisilne nestanke (CED) predviđaju da, ukoliko je odgovornost za proces traženja nestalih povjerena specijaliziranim odjelima ili jedinicama unutar tijela zaduženih za krivičnu istragu (uredi javnih tužilaca, uredi glavnih tužilaca ili krivični sudovi), potrazi treba posvetiti isti nivo pažnje kao i krivičnoj istrazi. Usko vezano s tim se navodi kako i raspodjela obučениh stručnjaka treba da odražava činjenicu da potraga za nestalim i istraga zahtijevaju jednak nivo pažnje.¹⁰⁴

Istraživanje posvećeno koordinaciji između krivičnih istraga i traženja nestalih osoba u Bosni i Hercegovini i Meksiku, međutim, ukazuje na to da “ograničeni ljudski, finansijski i tehnički resursi generiraju tenziju između ova dva procesa i predstavljaju prepreku njihovoj efektivnosti. Posebno kada su takva ograničenja toliko izražena da prisiljavaju nadležne institucije da definišu prioritete i na toj osnovi donose odluke (npr. u slučaju kada je jedna institucija zadužena za oba procesa, da odluči da li prednost treba dati procesu traženja ili krivičnim istragama; ili, u situacijama kada dvije ili više odvojenih institucija sprovode potragu i krivične istrage, da odbiju bilo koju aktivnost koja se ne smatra direktno korisnom za krivične istrage ili traženje), mogu učiniti koordinaciju izuzetno teškom ili praktično nemogućom”.¹⁰⁵

Nažalost, ocjenjuje se kako se čini da su u BiH “istražni organi, barem u poređenju sa specijaliziranim institucijama za traženje, manje svjesni važnosti i koristi koje krivične istrage imaju za proces traženja. Organi koji provode krivične istrage trebali bi biti svjesniji bliske povezanosti ovih procesa i posmatrati njihovu međuzavisnost kao priliku”.¹⁰⁶ Eldar Jahić iz Tužilaštva BiH ukazuje na to kako se ova načela, uprkos njihovom značaju, u praksi provode nedovoljno ili nikako, ocjenjujući da tužitelji koji rade na predmetima ratnih zločina nisu u dovoljnoj mjeri upoznati s njima. Pojašnjava kako tužilaštva “mogu doći do optužnice, a kasnije i do presude bez da i pokušaju rasvijetliti sudbinu nestalih u tom konkretnom slučaju.

¹⁰³ Intervju s Jurišić Markom.

¹⁰⁴ UN Komitet protiv prisilnih nestanaka, *Guiding principles for the search for disappeared persons*, 8.5.2019., CED/C/7, princip 13 (3).

¹⁰⁵ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 82-83.

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 39.

A kada se propusti prilika da se tokom sveobuhvatne krivične istrage dođe do informacija o masovnoj ili pojedinačnoj grobnici, kasniji pronalazak takve grobnice graničiti gotovo sa slučajnošću”.¹⁰⁷ Predstavnici porodica i udruženja nestalih osoba uglavnom iskazuju nezadovoljstvo radom tužilaštava, u smislu propuštenih prilika da se u sklopu krivičnih istraga dođe do relevantnih podataka o grobnicama. Semina Alekić tako izražava bojazan da se npr. određeni počinitelji oslobađaju od odgovornosti za ubistvo zarobljenika bez ispitivanja kome ih je konkretno proslijedio, kako bi se tim tragom dolazilo do informacije o konačnoj sudbini nestale osobe.¹⁰⁸ Drugi izvori također upućuju na to da su krivične istrage u prošlosti bile više fokusirane na prikupljanje dokaza za svrhu krivičnog gonjenja, dok se “utvrđivanje sudbine i mjesta gdje se nalaze nestale osobe smatralo sporednim pitanjem. Shodno tome, napredak u potrazi tokom krivičnih istraga bio je ograničen, jer se potraga sprovodila samo u onoj mjeri u kojoj se smatrala korisnom za samu krivičnu istragu. Temeljitiye razmatranje spone između potrage i krivičnih istraga moglo je stvoriti bolje sinergije i dodatno unaprijediti napore u potrazi”.¹⁰⁹ Edin Ramulić ukazuje na primjer zločina u Zecovima, u kojem je bilo i presuđenih počinitelja i oslobađajućih presuda, ali ni rad pravosudnih institucija, ni rad SIPA-e nije rezultirao pronalaskom tijela.¹¹⁰ Također navodi primjer suđenja vezano za zločine počinjene na Korićanskim stijenama, tokom kojeg je jedan od svjedoka, koji je bio dio interventnog voda i koji je učestvovao u asanaciji, rekao “mi smo vodili minera, stavili smo kamenje preko toga. I nakon što je sve to rekao, ništa se nije desilo, tužiteljica nije poduzela nikakvu radnju”, nakon čega su oni dobrovoljci iz udruženja “Izvor” to uradili, spustili su se zajedno sa trojicom iz Instituta za nestale osobe. “Njima je jednostavno samo bitno ono što svjedok kaže, a što ide u prilog onom što je sadržano u optužnici, a ne pronalazak tijela” zaključuje Ramulić.¹¹¹ Kako poentira Munira Subašić iz udruženja “Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa”: “Za sudbinu naše djece neko mora znati, neko ih je odveo, ubio. Mislim da su Sud i Tužilaštvo BiH najodgovorniji. Svakim privođenjem jednog ratnog zločinca i izrečenim presudama treba od njih tražiti da kažu informaciju o grobnicama, oni to znaju”.¹¹²

Od iznimnog je značaja ubuduće osigurati da Tužilaštvo BiH posveti dužnu pažnju i prioritetizira u okviru svog rada i napore ka prikupljanju informacija o lokacijama individualnih i masovnih grobnica.

U odgovoru na pitanje kako unaprijediti motivaciju za jednako posvećen rad svih tužioca na ovim pitanjima, Eldar Jahić, istražitelj Tužilaštva BiH ističe kako se generalni problemi koji se tiču ocjenjivanja i vrednovanja rada tužioca odražavaju i na ovo konkretno pitanje. U vezi s tim pojašnjava kako se čak i u slučaju nepodizanja optužnica pozitivno ocjenjuje rad pojedinih tužioca na osnovu donesenih odluka o obustavi, ili se pak optužnice zbog vezivanja za rokove krajem godine podižu i u slučaju nedovršenih istraga.¹¹³ Stoga je potrebno osigurati da procjena svačijeg rada bude i kvantitativno i kvalitativno cijenjena, u smislu provjere da li su iskorišteni svi mehanizmi i svi dokazi koji su im bili na raspolaganju.¹¹⁴ Također smatra potrebnim

¹⁰⁷ E-mail korespondencija sa Jahić Eldarom, 15.9.2025.

¹⁰⁸ Intervju sa Seminom Alekić.

¹⁰⁹ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 35.

¹¹⁰ Intervju sa Ramulić Edinom.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² J. Begić, BIRN BiH, "U subotu obilježavanje Međunarodnog dana nestalih osoba", 2025.

¹¹³ Intervju sa Jahić Eldarom.

¹¹⁴ *Ibid.*

kombinovati ovu mjeru sa obavezujućim uputstvom koje bi nalagalo da fokus u radu, osim na utvrđivanju odgovornosti za počinjenje ratnih zločina, bude i na pronalasku nestalih osoba kroz poduzimanje svih potrebnih radnji i provođenja kvalitetnih istraga koje mogu dovesti do konkretnih rezultata.¹¹⁵

Član 231.a) Krivičnog zakona BiH predviđa situaciju u kojoj neko zna mjesto gdje se nalazi masovna grobnica, pa to ne prijavi, kao krivično djelo sa zapriječenom kaznom zatvora do tri godine. Intervjuisani predstavnici udruženja porodica nestalih osoba su nezadovoljni činjenicom kako nikada niko nije kažnjen primjenom ove odredbe, iako npr., kako navodi Semina Alekić, članovi kriznog štaba koji su još živi nesumnjivo raspolažu tim informacijama.¹¹⁶

S druge strane, ovo rješenje, iako je predviđeno u zakonu s dobrom namjerom – podsticanje većeg broja svjedoka da prijave grobnice – Eldar Jahić, istražitelj Tužilaštva BiH prepoznaje kao prepreku u efikasnijem traganju za nestalim osobama, s obzirom na to da ima problematične praktične implikacije.¹¹⁷ S jedne strane, veoma je “teško dokazati nečije ‘znanje’ a da pritom nije saučesnik u samom ratnom zločinu, dok s druge strane navedena inkriminacija sprečava ovlaštene službene osobe policijskih agencija i Tužilaštva da ostvaruju kontakt s osobama koje bi uz određenu novčanu naknadu pomogle u otkrivanju masovnih grobnica. Samim tim ove institucije nemaju predviđen fond za nagrade u svom budžetu za ovakve svjedoke/saradnike, dok druge institucije ili pojedinci koji nude novčanu nagradu formalno-pravno sklapaju sporazum sa ‘izvršiocem’ navedenog krivičnog djela”.¹¹⁸ Jahić također skreće pažnju na otvoreno pitanje da li svjedoci, tj. lica koja su spremna da pokažu određenu lokaciju, ali objektivno ne mogu da to učine zbog promjena vegetacije, nepoznavanja područja na kojem su bili samo jednom, prije 30 godina, ili zbog drugih razloga, podliježu krivičnoj odgovornosti.¹¹⁹ I na drugim mjestima se ukazuje na potencijalnu kontroverznost ovog pravila, imajući u vidu da neko može uskratiti informaciju iz straha od pokretanja pitanja krivične odgovornosti zato što to nije učinio ranije, ili pak kontradiktornost s činjenicom postojanja mogućnosti anonimne prijave informacija Institutu.¹²⁰

Član Kolegija direktora Jurišić nadalje ističe kako tužioci trebaju malo slobodnije koristiti institute nagodbe, podsjećajući da je porodicama nestalih osoba važnije da pronađu svoje voljene nego visina kazne zatvora.¹²¹ Tako Ema Čekić, predsjednica Udruženja porodica nestalih općine Vogošća, pojašnjava: “Ne znači mi, vjeruj mi, ni njihova kazna ni hoće li ga osuditi ili neće. Samo da dobijemo kosti, da nam se vrate, da im ime i prezime”.¹²²

Mirsad Duratović iz Prijedora ukazuje kako nadležni sudovi ni “prilikom odmjeravanja kazni ne insistiraju na informacijama od presuđenih ratnih zločinaca o lokalitetima masovnih

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ Intervju sa Seminom Alekić.

¹¹⁷ E. Jahić, “Izazovi traženja nestalih,” *Balkan Perspectives*, Forum ZFD, str. 10..

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ Intervju sa Jahić Eldarom.

¹²⁰ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 32. i 35.

¹²¹ Intervju s Jurišić Markom.

¹²² Online intervju s Čekić Emom, predsjednicom Udruženja porodica nestalih općine Vogošća, 27.6.2025.

grobница”.¹²³ Amor Mašović također smatra da je potrebno više koristiti nagodbe i izricanje blažih kazni za dolazak do informacija o lokacijama, uz napomenu da takva praksa nailazi na odobravanje porodica nestalih osoba.¹²⁴ Mašović smatra da su tužioci trebali uložiti puno više napora i ozbiljnije pristupiti tom problemu – obavezan dio nagodbe je trebala biti pomoć u otkrivanju relevantnih vjerodostojnih informacija, pri čemu bi čak i kada dotična osoba kaže da sama nema saznanja mogla podijeliti informacije o nekom ko raspolaže informacijama.¹²⁵ Jedan od uočenih izazova jeste i činjenica da je u nekim slučajevima došlo do nagodbe ili umanjenja kazne prije nego što je provjerena vjerodostojnost pružene informacije.¹²⁶

Koliko je važan ovaj metod dolaska do informacija govori činjenica da je u jednom predmetu sklopljena nagodba uz pružanje podataka koji su doveli do ekshumacije 90 tijela.¹²⁷ Neki sagovornici su, međutim, ukazali na problem da za određene procese niko nije spreman ući u nagodbu u zamjenu za informacije o žrtvama, što jedan sagovornik objašnjava i pojavom manipulacije advokata odbrane prilikom savjetovanja klijenata, koji više zarađuju ukoliko se provede puni krivični postupak.

Ismet Musić iz Instituta zamjera Tužilaštvu propust da izvode svjedoke (prvenstveno misleći na kamiondžije, bageriste, uposlenike komunalnog preduzeća, ne nužno egzekutore) na lokacije potencijalnih grobnica, uz poziv Institutu da budu prisutni.¹²⁸ Musić pri tome navodi pozitivno iskustvo kada je jedan svjedok uz posredstvo operativnog time “TERRA” Tužilaštva BiH izveden na mjesto već ranije otkrivene primarne grobnice, i kada su razgovorom i obilaskom lokacija na terenu došli do novih spoznaja – da je dio ukopavanja tijela obavilo neko drugo lice, što je otvorilo put za dalje istražne radnje.¹²⁹

Preporuka: Unapređenje saradnje između različitih institucija uključenih u proces traženja, prvenstveno između Tužilaštva BiH i Instituta za nestale osobe, ali i unutar pojedinih institucija

Vodeća načela za traženje nestalih osoba UN CED-a predviđaju kako bi se procesi traženja nestalih i krivične istrage koje se odnose na osobe odgovorne za nestanke trebale međusobno dopunjavati.¹³⁰ U načelima se dalje pojašnjava kako “kada potragu sprovodu vanskudski organi koji su nezavisni od onih koji čine pravosudni sistem, treba uspostaviti mehanizme i procedure kako bi se osigurala saradnja, koordinacija i razmjena informacija između njih i onih koji su odgovorni za sprovođenje krivične istrage, s ciljem da se postignuti napredak i rezultati na obje strane redovno i promptno međusobno dopunjuju. Nadležnosti oba skupa organa trebaju biti

¹²³ *Zavjet šutnje još uvijek na snazi u Prijedoru: Pretpostavlja se da postoji još najmanje jedna veća grobnica*, BIRN BiH/ Aleksandar Drakulić, 22.12.2021., preuzeto sa: <https://detektor.ba/2021/12/22/zavjet-sutnje-jos-uvijek-na-snazi-u-prijedoru-pretpostavlja-se-da-postoji-jos-najmanje-jedna-veca-grobnica/>

¹²⁴ Intervju s Mašović Amorom.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 36.

¹²⁷ *Ibid.*, str. 38.

¹²⁸ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ UN Komitet za prisilne nestanke, *Guiding Principles for the Search for Disappeared Persons*, CED/C/7, 8. maj 2019, princip 13 (1).

jasno definisane zakonom, kako bi se spriječilo njihovo preklapanje i međusobno ometanje, te osiguralo da mogu djelovati komplementarno”.¹³¹

U literaturi se u tom smislu prepoznaje komplementarna uloga Instituta za nestale osobe i Tužilaštva BiH, pri čemu se potcrtava kako se “traženje i krivične istrage trebaju shvatiti kao dva inherentna dijela šireg procesa, gdje je saradnja između svih institucija preduslov za efektivno obavljanje njihovog rada”.¹³²

Uska saradnja između njih je tim prije bitna kada se uzme u obzir činjenica da istražitelji Instituta koji su zaduženi za pronalazak nestalih osoba imaju ograničena ovlaštenja.

Edin Ramulić ističe da se od istražitelja Instituta očekuje da “rasvijetli sudbinu više od sedam hiljada ljudi, (...) a nemaju nikakva službena ovlaštenja da obavljaju informativne razgovore na terenu i vode istrage. Takva ovlaštenja imaju službenici policijskih agencija, koji jedini imaju stvarne kapacitete, pa i zakonsku obavezu, ali oni niti vode takve istrage niti to od njih neko očekuje”.¹³³

Eldar Jahić pojašnjava kako se istražitelji Instituta “u nedostatku širih ovlaštenja (policijskih i sl.) (...) u razgovoru s potencijalnim svjedocima moraju oslanjati na njihovu dobru volju i spremnost na saradnju jer takvi svjedoci, bez obzira na to koliko važne informacije posjedovali, nemaju nikakvu obavezu niti zakonsku dužnost da svoja saznanja podijele s istražiteljima Instituta. Pritom se uglavnom radi o bageristima, vozačima kamiona, direktnim izvršiocima ili drugim osobama koje su na različite načine bile uključene u zločin i koje izbjegavaju svaki razgovor o tim događajima. Rijetko se dešavalo da je masovna grobnica pronađena zahvaljujući svjedoku koji je vođen ljudskim motivima dobrovoljno pristupio institucijama s namjerom da pomogne”.¹³⁴

Iz tog razloga je od izuzetnog značaja uspostavljanje i jačanje sinergije između Instituta za nestale osobe i SIPA-e, kao i Tužilaštva BiH.

Vrijedi također skrenuti pažnju na postojanje primjera izostanka reakcije nadležnih institucija u rijetkim situacijama kada dođe do iskazane spremnosti svjedoka da podijele informacije. Seida Karabašić, predsjednica udruženja Prijedorčanki “Izvor”, žali se na tromost procesa poduzimanja konkretnih radnji po saznanjima za potencijalne nove informacije, navodeći primjer jednog osuđenog lica koje im je tokom služenja kazne prijavilo da ima saznanja o insiderima Tužilaštva BiH koji imaju informacije o grobnicama. Iako su oni to prenijeli Institutu i očekivali da će neko otići u zatvor i obaviti s njim razgovor kako bi se provjerilo da li on zna konkretno gdje je to mjesto, izvesti ga uz odobrenje na teren, ili da bar pruži informacije o osobama koje imaju takve informacije, to se nije desilo.¹³⁵

U prethodnoj deceniji je došlo do pokušaja unapređenja procesa koordinacije rada različitih institucija uspostavljanjem 2016. godine tima “TERRA”, kojim rukovodi rukovodilac Odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH i jedan istražitelj, kao i predstavnici Sektora za istraživanje

¹³¹ *Ibid.*, princip 13 (2).

¹³² Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 37.

¹³³ Edin Ramulić, “Grobnice daleko od sudnice,” *Balkan Perspectives*, Forum ZFD, str. 13.

¹³⁴ Eldar Jahić, “Izazovi traženja nestalih,” *Balkan Perspectives*, Forum ZFD.

¹³⁵ Intervju sa Karabašić Seidom.

ratnih zločina i kaznenih djela kažnjivih po međunarodnom humanitarnom pravu SIPA-a, a koji blisko sarađuju sa službenicima Instituta i ICMP-s. Oni provode operativne aktivnosti koje se tiču procesa traženja nestalih osoba, uključujući prikupljanje i provjeravanje informacija o lokacijama grobnica. Kroz rad TERRA tima došlo je do otkrivanja lokacija nekoliko grobnica, uključujući Korićanske stijene u 2017. godini.¹³⁶ Za uspješnost ovog tima je od odlučujućeg značaja efektivna i efikasna saradnja između uključenih aktera.

Istražitelj Jahić smatra da su Institut i Tužilaštvo “morali biti dio iste institucije, da su na neki način trebali biti integrisani bar kroz dio Odjela za ratne zločine koji se bavi traženjem nestalih, jer istražitelji Instituta traže nestale vezanih ruku – vodeći računa o činjenici da nemaju zakonom propisana ovlaštenja koja ima istražitelj ili tužilac Tužilaštva, dok u 90 posto slučajeva podaci i svjedoci Instituta u budućem periodu trebaju Tužilaštvu za utvrđivanje nečije krivične odgovornosti”.¹³⁷ Jahić u vezi s potonjom potrebom sa žaljenjem skreće pažnju na činjenicu da često, radeći na predmetima ratnih zločina, dobije negativan odgovor od istražitelja Instituta o načinu dolaska do određenih informacija koji “kriju 'svoje' izvore, smatrajući da će takvi izvori postati ugroženi ili nezaštićeni i kompromitovani ukoliko za njihovo postojanje sazna Tužilaštvo BIH ili druge institucije koje su zadužene za rad na predmetima ratnih zločina”.¹³⁸ Jahić dalje pojašnjava: “Ukoliko se određena grobnica pronađe zahvaljujući naporima istražitelja Instituta, u jednom trenutku, obično nakon ekshumacije i identifikacije žrtava, ukoliko je njihova smrt nastupila kao posljedica izvršenog krivičnog djela ratnog zločina, očekivano je da će se Tužilaštvo zainteresovati za procesuiranje odgovornih, a prirodno je da to zatraže i porodice žrtava. U tom smislu veliku pomoć mogu pružiti istražitelji Instituta. Porodice nestalih prije svega žele da pronađu svoje najmilije, ali jednom kada se to desi, također smatraju da bi neko za njihovo stradanje morao da odgovara”.¹³⁹

Eldar Jahić ukazuje na to da, iako se jaz u saradnji pokušava premostiti kroz tim TERRA, osnovni problem vidi i u tome što izostaje adekvatna koordinacija unutar Tužilaštva, s obzirom na to da ovaj tim traži grobnice “bez pozadinske priče, bez analitike, bez involviranja istražitelja koji su u Tužilaštvu već uključeni u rad na predmetima iz tih područja”¹⁴⁰. Jahić stoga zaključuje kako je u radu tima TERRA potrebno formalno uključiti timove koji su već zaduženi za rad na krivičnim predmetima na konkretnom geografskom području koje treba istražiti, vodeći računa o činjenici da “oni imaju najbolja saznanja o pozadini tih nestanaka, ko su ti ljudi – jer svaka grobnica ima u pozadini priču o sudbini i okolnostima pod kojima su ta lica nestala”.¹⁴¹

Seida Karabašić, koja je kroz svoje udruženje godinama bila uključena u proces praćenja suđenja za zločine počinjene u Prijedoru, također ističe da se u okviru samog krivičnog suđenja pojavi puno primjera kada svjedoci pomenu da su vidjeli nekog ubijenog i slične relevantne informacije, a da Institut s tim nije upoznat, jer nema nikoga iz Instituta ko bi bio prisutan i ko

¹³⁶ Thomas J. Miller, Uvod, u: *Missing Persons*, ICMP.

¹³⁷ Intervju sa Jahić Eldarom.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ Intervju sa Jahić Eldarom.

¹⁴¹ Intervju sa Jahić Eldarom.

bi to pratio.¹⁴² Ona izražava bojazan da Tužilaštvo Institutu ne prosljeđuje takve informacije, i smatra potrebnim da Institut obezbijedi jednog istražitelja, jednu osobu koja će kontinuirano pratiti suđenja i prikupljati informacije, što svakako već rade izlaskom na teren, ali ne i odlaskom u sudnice.¹⁴³ Ukoliko je prezahtjevno pratiti sva suđenja, ističe da bi se to moglo osigurati bar za predmete koji se tiču masovnih ubistava, u kojima se zna da postoji značajan broj nestalih, predmeti vezani za neki logor ili neku grobnicu.¹⁴⁴

Preporuka: Osigurati efektivnu saradnju u dijeljenju informacija sa Institutom i sinergiju svih učesnika u procesu širom BiH / Formirati radnu grupu u okviru koje će se razmjenjivati informacije

Samira Krehić iz ICMP-a ukazuje na to da “postoji određen broj informacija i resursa koji nisu maksimalno iskorišteni u procesu pronalaska nestalih” i da je “potrebno osigurati sinergiju svih učesnika u tom procesu”.¹⁴⁵

Marin Brkić, predsjednik Udruge obitelji nestalih, nasilno odvedenih i ubijenih Hrvata Brčko Distrikta BiH ističe kako je potrebno da se sjedne za sto i razgovara, okupe svi akteri koji mogu na neki način doprinijeti i da se vidi šta bi ko mogao uraditi. “Nekada je bilo toliko sastanaka da je meni bivalo naporno da idem. Sada nema ništa”.¹⁴⁶

Zakonom o nestalim osobama BiH propisana je obaveza nadležnih organa i institucija svih nivoa vlasti, uključujući one nadležne za odbranu, pravosuđe i unutrašnje poslove, da pruže Institutu raspoložive informacije kao i svu potrebnu pomoć koja se odnosi na proces unapređenja traženja i rješavanja slučajeva nestanka osoba iz/u Bosni i Hercegovini.

Međutim, uprkos obavezi pružanja informacija, Jurišić navodi kako često dobijaju odgovor da nemaju tražene informacije u svojoj arhivi, što on objašnjava nepostojanjem političke volje za dijeljenjem tih informacija.¹⁴⁷ Amor Mašović je uvjeren da je, iako takve informacije postoje, takva vrsta ustupanja informacija Institutu, bilo sa državnog, bilo sa entitetskog nivoa, prema njegovoj ocjeni, minorna.¹⁴⁸ U vezi s tim ističe kako su javnost i institucije malo upućeni koje su sve dužnosti koje proizilaze iz Zakona o nestalim osobama, i da bi trebalo podizati svijest o postojanju ove obaveze.¹⁴⁹

U cilju efikasnijeg rješavanja slučajeva nestalih osoba, na raznim mjestima se ukazuje na potrebu koordinacije između različitih tijela, s varijacijama u shvatanju koji akteri trebaju biti dio takvog procesa.

¹⁴² Intervju sa Karabašić Seidom.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Intervju sa Krehić Samirom.

¹⁴⁶ Online intervju sa Brkić Marinom, predsjednikom Udruge obitelji nestalih, nasilno odvedenih i ubijenih Hrvata Brčko Distrikta BiH, 8.8.2025.

¹⁴⁷ Intervju s Jurišić Markom.

¹⁴⁸ Intervju s Mašović Amorom.

¹⁴⁹ *Ibid.*

Pojedini izvori smatraju potrebnim uspostavu “platforme za stalnu međusektorsku koordinaciju između vladinih tijela, međunarodnih organizacija i civilnog društva”.¹⁵⁰

Član Kolegija direktora Jurišić navodi kako se u cilju unapređenja procesa traženja nestalih osoba “aktivno moraju uključiti svi, od MUP-ova u svakoj općini, obavještajne zajednice, pa nadalje”¹⁵¹. Po njemu je jako važno da oni prioritetiziraju traženje nestalih osoba, koje je inače dole na listi, nakon trgovine drogom, organiziranim kriminalom i drugih prioritetnih oblasti. Navodi kao primjer dobre prakse Hrvatsku u kojoj na lokalnom nivou postoje interresorne radne grupe koje analiziraju podatke, a čine ih predstavnici MUP-ova, obavještajne zajednice i tužilaštava.

Uključivanje aktera s lokalnog nivoa, prvenstveno MUP-ova, u proces traženja nestalih osoba/timova pri svakoj općini u kojoj je prisutan problem nestalih osoba je pomenut od više intervjuisanih sagovornika. Samira Krehić ističe kako u “lokalnoj policijskoj upravi postoje jedinice za ratne zločine i oni su jedan faktor kojeg treba uvezati, i definisati koja je njihova uloga procesu”.¹⁵² Edin Ramulić smatra da bi lokalna policija mogla mnogo više postići ispitivanjem kolega nego kada u lokalnu zajednicu dođe SIPA, ali i da bi se kapaciteti SIPA-e mogli ojačati osnivanjem odjela koji će se na posvećen način baviti pronalaskom nestalih osoba.¹⁵³

U regionalnom istraživanju o ovom procesu se ukazuje na to kako su uspostava Instituta, i (prije toga) entitetskih komisija, s izuzetkom SIPA-e, policijske agencije, koje “imaju potrebne resurse za ulaganje dodatnih napora u pronalasku nestalih osoba, odnosno lokaliteta gdje se kriju njihovi posmrtni ostaci (...) dovela je do apsurdne situacije u kojoj su entitetske policijske agencije prestale imati tu obavezu”, koja bi se sastojala u prikupljanju informacija o lokalitetima tajnih grobnica i provođenja istražnih radnji na rasvjetljavanju okolnosti nestanka ljudi.¹⁵⁴ Kako navodi Ramulić u jednom članku: “Po nekoj apsurdnoj logici službenici policije osiguravaju ekshumacije, vrše vještačenja, učestvuju u identifikaciji tijela, ali tamo gdje su najpotrebniji, u prikupljanju informacija o novim lokalitetima grobnica, nisu uključeni”.¹⁵⁵

Goran Krčmar, savjetnik u Republičkom centru za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica koji je u proces traženja nestalih u različitim ulogama uključen od 1993. godine, veoma je nezadovoljan trenutnim načinom odvijanja procesa: “Ovo nije rješenje, potreban je radikalan zaokret od 180 stepeni”.¹⁵⁶ On posebno potcrtava potrebu saradnje s ljudima koji su bili angažovani u ratnim komisijama za razmjenu zarobljenika.

Za vrijeme rata su formirane i djelovale su komisije za razmjenu ratnih zarobljenika koje su, između ostalog, međusobno razmjenjivale tijela ubijenih i poginulih, dok su nakon završetka rata za pitanja nestalih osoba bile zadužene entitetske komisije za traženje nestalih koje su

¹⁵⁰ *Pravo na istinu u Bosni i Hercegovini: Komisije za istinu, obrazovanje i nestali*, BIRN BIH (Mirza Buljubašić), str. 46, 2024.

¹⁵¹ Intervju s Jurišić Markom.

¹⁵² Intervju sa Krehić Samirom.

¹⁵³ Intervju sa Ramulić Edinom.

¹⁵⁴ Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 37-38.

¹⁵⁵ Edin Ramulić, "Grobnice daleko od sudnice," *Balkan Perspectives*, Forum ZFD, str. 13.

¹⁵⁶ Online intervju sa Krčmar Goranom, savjetnikom u Republičkom centru za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, 7.8.2025.

sarađivale na osnovu dva sporazuma iz 1996. godine i Radna grupa za nestale osobe koju je predvodio MKCK.¹⁵⁷

Krčmar kaže kako su mnogo bolje sarađivali u ratu i u postratnom periodu nego danas, uprkos težim uslovima, potrebi za policijskom pratnjom kada bi išli u drugi entitet na pregovore, razgovorima koji su se obavljali među linijama, pod pažnjom snajpera. “Mi članovi komisije smo se u ratu nekako oslanjali jedni na druge, sastajali i razgovarali, nalazili rješenja”.¹⁵⁸

On za proces traženja nestalih koji je u zastoju smatra ključnim da se nađe neki način za angažman ljudi koji su nekada u ratu obavljali ove poslove, jer se ti ljudi odlično poznaju, poznaju ratna dešavanja i okolnosti pod kojima su ljudi nestajali. Ti ljudi tačno znaju s kim treba razgovarati kako bi se došlo do relevantnih informacija – “ako nešto ne zna komandant jedinice, zna njegov komandant bataljona, brigade...ili ukoliko neće vama dati informacije, njegov saradnik će provjeriti s tim izvorom. U najmanju ruku, mogu dati neke smjernice i pravce djelovanja. Ukoliko se radi na nestancima na određenom području, da se okupe relevantni ljudi iz starih komisija, i da se čuje šta oni kažu i predlažu”.¹⁵⁹ Gospodin Krčmar ističe potrebu urgentnog postupanja po ovom pitanju, obzirom na to da ljudi ili biološki nestaju ili idu u penziju. “Kada izgubimo te ljude, ovo će biti uzaludan, ‘sizifov’ posao, koji će samo crpiti sredstva i gubiti vrijeme”.¹⁶⁰

Goran Krčmar nadalje ukazuje na to da uposlenici u Institutu “hodaju u prazno”, da postoji dosta promašenih pokušaja otkrivanja grobnica, uzaludno potrošenih sredstava i vremena, da se rade ekshumacije koje su oni već prije 20 godina završili, ali da oni ne znaju kako je to završeno, jer nema razmjene informacija. “Danas niko ni s kim ne sjedne, niko ni s kim ne razgovara. Ako smo mogli u ratu, itekako se može i sada”.¹⁶¹

Zaključuje da Institut za nestale osobe BiH treba biti nosilac te aktivnosti tako što će organizovati početni sastanak i okupiti stare kolege koji su bili uključeni u razmjene i traganju za nestalim. Oni bi po njemu imali savjetodavnu, ali i operativnu ulogu. Smatra da Institut treba zauzeti sistemski pristup i naći neki način da ih okupi i pokuša raditi s njima, formiranjem radne grupe u kojoj bi se razmjenjivale informacije, njihovim angažmanom po ugovoru o djelu. U takvoj radnoj grupi bi moglo biti uključeno Tužilaštvo BiH, okružna i kantonalna tužilaštva, predstavnici Instituta, ICMP-a, Republičkog centra, udruženja porodica. Krčmar ukazuje na to da bi kao model trebao biti korišten metod rada radne grupe koja je postojala prije sedam godina, koju je okupljao Haški tribunal, u kojoj su bili predstavnici različitih institucija, i koja se sastajala svakih 60 dana na različitim mjestima. Npr. u Tuzli se sastajalo vezano za Podrinje, u Banja Luci vezano za dio Posavine.¹⁶²

U literaturi se istovremeno nalaze negativno obojene ocjene vezano za rad mehanizama kroz koje su organizovane redovne razmjene između lokalnih komisija za traženje nestalih, OHR-a, predstavnika Crvenog križa i udruženja porodica nestalih, kao što je Radna grupa za nestale

¹⁵⁷ Za detaljniji hronološki prikaz rada komisija koje su bile zadužene za razmjenu i za traganje za nestalim licima u BiH u ratnom i postratnom periodu, vidi: Jeremy Sarkin et al., *Bosna i Hercegovina. Osobe nestale usljed oružanih sukoba*, ICMP, str. 27.34., Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 33 -34.

¹⁵⁸ Intervju sa Krčmar Goranom.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶¹ *Ibid.*

¹⁶² *Ibid.*

osobe koja je djelovala od 1996. do 1999. i od 2003. do 2007. Pri tome se ukazuje na ograničene rezultate zbog “nevoljkosti lokalnih institucija da sarađuju s institucijama drugog entiteta i dijele informacije o masovnim ili individualnim grobnicama ukoliko se od drugog entiteta ne dobije sličan obim informacija”¹⁶³, kao i obustavljanje 1999. godine “održavanja zvaničnih sastanaka zbog trajnih nesuglasica oko predstavljanja domaćih institucija”¹⁶⁴. Sveukupna ocjena doprinosa ove Radne grupe u literaturi je “okupljanje različitih strana na jednom mjestu kako bi razgovarale o gorućem pitanju nestalih osoba”, dok se ona kao “mehanizam pružanja informacija o mjestima na kojima se nalaze nestale osobe pokazala neproduktivnom”.¹⁶⁵

Pa ipak, postoje i pozitivna iskustva u postratnom periodu, kao što je Radna grupa za rješavanje NN slučajeva, koja je djelovala u periodu od 2013. do 2018. godine¹⁶⁶, kao i Ekspertna grupa za ekshumacije i nestale osobe, koju je predvodio OHR, i kasnije ICMP, da bi 2009. godine predata u nadležnost Instituta. Ova ekspertna grupa, sa predstavnicima policije, tužioca, istražitelja i drugih koji su učestvovali u procesu, uspostavljena je 1996. godine u svrhu koordiniranja aktivnosti različitih aktera angažovanih na ovom pitanju, uspostavi ujednačenih standarda i kao forum za dijalog učesnika u procesu.¹⁶⁷

Samira Krehić zaključuje kako nam je potreban takav koordinacijski mehanizam, kojeg bi vodio Institut, okupljajući kao centralna institucija sve druge institucije, policiju, SIPA-u, vojsku i MUP-ove, ovisno o lokaciji o kojoj se priča.¹⁶⁸ Navodi kao pozitivan primjer model u Hrvatskoj u kojoj postoji Povjerenstvo Vlade Republike za zatočene i nestale, koja se bavi analizom i obradom informacija i u njoj su predstavnici Ministarstva odbrane, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva finansija, Sigurnosno-obavještajne agencije i svi drugi predstavnici najviših nivoa vlasti, dok kao operativno tijelo te komisije djeluje Uprava za zatočene i nestale, koja radi na terenu, i kojoj po potrebi MUP pruža informacije iz svojih arhiva, Ministarstvo odbrane stavlja na raspolaganje svoje resurse i slično.¹⁶⁹ Ovaj mehanizam prepoznaje i kao alatku za pružanje doprinosa standardizaciji praksi koje se provode na terenu, pri čemu istovremeno, zbog smjene generacija i novih uposlenika, predlaže razvijanje priručnika koji bi sadržavali smjernice o standardima koji postoje u procesu ekshumacija i identifikacija.¹⁷⁰

¹⁶³ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 16 i str. 34.

¹⁶⁴ Jeremy Sarkin et al., *Bosna i Hercegovina. Osobe nestale usljed oružanih sukoba*, ICMP, str. 30.

¹⁶⁵ *Ibid.*, str. 31.

¹⁶⁶ U njenom su sastavu se nalazili tužitelji, predstavnici Instituta, Republičkog centra, specijalisti sudske medicine, Zavoda za sudsku medicinu Republike Srpske, ICMP-a, SIPA-e, krimtehničari Ministarstva unutrašnjih poslova, preduzeća koja upravljaju objektima, a po potrebi i druge institucije/pojedinci. International Commission on Missing Persons (ICMP), *Radna grupa za rješavanje slučajeva neidentificiranih posmrtnih ostataka*, 2018.

¹⁶⁷ Intervju sa Krehić Samirom.; Jeremy Sarkin et al., *Bosna i Hercegovina. Osobe nestale usljed oružanih sukoba*, ICMP, str. 34.

¹⁶⁸ Intervju sa Krehić Samirom.

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ *Ibid.*

III Problem: Nedovoljno finansijskih sredstava, ljudskih i tehnoloških resursa za adekvatno provođenje mandata Instituta za nestale osobe BiH

Na problem nedostajućih ili nedovoljnih resursa koji bi omogućili Institutu za nestale osobe BiH da u punom kapacitetu provodi svoj mandat se u različitim kontekstima ukazuje na nekoliko mjesta ovog istraživanja. Ovaj problem je u uskoj vezi sa i posljedica prethodno identifikovanog problema nedostatka prioritizacije procesa traženja nestalih osoba.

U okviru Instituta, za traženje oko 7.6000 nestalih osoba je angažovano 15 istražitelja, što, kako pojašnjavaju iz Instituta: “Nije ni izbliza dovoljno za jedan ovako težak i složen posao koji se i dalje predano obavlja čak tri decenije nakon rata. Potrebno je mnogo znanja i vještina kako bi se ovom poslu uopšte pristupilo, a sve okolnosti dodatno otežavaju rad istražitelja na terenu”.¹⁷¹

Kako se elaborira na drugim mjestima, Institut se suočava sa “značajnim tehničkim i emotivnim izazovima. Sa samo 15 istražitelja i sve manje novih informacija, njihovi napori simboliziraju širu borbu protiv vremena i izbljedjelih sjećanja. Nedostatak dovoljno osoblja i resursa komplicira ove napore, odražavajući šire probleme oporavka nakon rata i prioritizaciju resursa u Bosni i Hercegovini”.¹⁷²

Isidora Graorac, predsjednica Republičke organizacije ukazuje na to kako je u Nevesinju prije dvije godine preminuo uposlenik koji je bio zadužen za pronalazak nestalih, i još uvijek niko nije uposlen na njegovo mjesto.¹⁷³

U svojim godišnjim izvještajima, Institut uporno potcrtava neke od postojećih izazova, kao što su “težak i nepristupačan teren, opasnost od neeksplozivnih minsko-eksplozivnih sredstava, rad u jamama, na smetljštima, na kontaminiranim terenima i stalna izloženost stresu i stresnim situacijama”.¹⁷⁴

Sam Institut u svom godišnjem izvještaju ukazuje na to kako je nedostatak političke volje taj koji “ima za posledicu hronični nedostatak kadrovskih i materijalno-tehničkih sredstava u cilju postizanja veće efikasnosti i rezultata rada u skladu sa preporukama Radne grupe Ujedinjenih nacija za prisilne nestanke”.¹⁷⁵

Kako ističe Edin Ramulić, “država nikada nije odlučila da pruži potrebne kapacitete – kada bi se želio riješiti broj nestalih osoba koje još uvijek tražimo, to bi zahtijevalo daleko veće resurse”.¹⁷⁶

Brojni izvještaji različitih međunarodnih tijela za zaštitu ljudskih prava, kao što su UN Komitet protiv torture i UN specijalni izvjestitelj za promociju istine, pravde, reparacija i garancija za

¹⁷¹ J. Begić, BIRN BiH, “Roditelji oko 400 djece nestale u ratu”, 2024.

¹⁷² Mirza Buljubašić, *Pravo na istinu*, str. 36.

¹⁷³ Intervju sa Graorac Isidorom.

¹⁷⁴ *Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu*, str. 5; O posljedicama obavljanja ovog posla po fizički i mentalno zdravlje, vidi: Lamija Grebo, “Rane, oboljenja i psihičke posljedice traganja za nestalim” *BIRN BiH*, 7. juni 2018.

¹⁷⁵ *Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu*, str. 5.

¹⁷⁶ Intervju sa Ramulić Edinom.

neponavljanje ukazuju na budžetske nedostatke/umanjenja¹⁷⁷, nedostatak dovoljno ljudskih resursa i potrebne opreme i kapaciteta, koje ometaju njihov rad.¹⁷⁸ UN Komitet za prisilne nestanke sa zabrinutošću skreće pažnju na činjenicu da je budžet Instituta prepolovljen od njegovog osnivanja, uprkos činjenici da je postepeno preuzimao odgovornosti ICMP-a, i žali što Institut nije opskrbljen sa svom tehnologijom potrebnom za efikasno otkrivanje i ekshumacije grobnica.¹⁷⁹

Mnogi uposleni istražitelji i u takvim uslovima predano rade i nadomještavaju postojeće nedostatke svojim ličnim entuzijazmom. Veliki broj njih i sami još uvijek tragaju za svojim nestalim srodnicima, te su "lično involvirani i motivisani za rad u ovom procesu".¹⁸⁰ Tako Ismet Musić, istražitelj iz Područnog ureda Tuzla, nikada nije pronašao posmrtnu ostatku oca i brata. Njegova majka ga je svaki dan kada bi se vratio kući čekala na pragu i pitala je li našao ijednu kost od oca i brata, te je na kraju od velike patnje i boli preminula prije nego što ih je uspjela pronaći.¹⁸¹

Semina Alekić iz Koordinacije udruženja kaže da ima dobru saradnju sa istražiteljima, koji po njoj "rade ono za što su nadležni (...) ali Institut ovisi o odlukama i radu drugih institucija, mnogih donosioca odluka, prvenstveno odluka i rada Vijeća ministara BiH - uključujući da li će im nabaviti napredna geotehnoška sredstva, motivaciju kroz dodatan iznos naknade koja im se ne odobrava, omogućavanje psihologa kojima Institut ne raspolaže".¹⁸²

Preporuka: Jačati institucionalne kapacitete Instituta za nestale osobe BiH za efikasno provođenje njegovog mandata kroz osiguranje adekvatnih finansijskih, ljudskih i tehnoloških resursa

Brojne preporuke međunarodnih tijela za zaštitu ljudskih prava, uključujući Komitet za ljudska prava, Komitet protiv torture i Komitet za prisilne nestanke Ujedinjenih nacija, zahtijevaju od Bosne i Hercegovine da Institutu za nestale osobe BiH pruže kontinuirane i adekvatne finansijske, ljudske i tehnološke resurse potrebne kako bi mogao na potpun način, bez ograničenja, provoditi svoj mandat u cilju rješavanja slučajeva nestalih osoba kako je to predviđeno Zakonom o nestalim osobama BiH, uključujući osiguranje adekvatne tehnologije i opreme potrebne za otkrivanje i ekshumaciju grobnica.¹⁸³

¹⁷⁷ U vezi s tim, nevladine organizacije ukazuju na to da „godišnji budžet INO BiH pokriva troškove terenskih istražnih aktivnosti, iskopavanja, čuvanja posmrtnih ostataka i ukopa. Od 2011. godine oko polovine budžeta za ekshumacije direktno se prebacuje Tužiteljstvu BiH a preostala sredstva INO BiH prebacuje kantonalnim i okružnim tužiteljstvima u svrhu pokrivanja troškova čuvanja i obrade posmrtnih ostataka ekshumiranih prije 2011. godine. Budžet za INO BiH se kretao u rasponu od 6,5 miliona KM 2008.godine pa do 3,2 miliona KM u zadnjih nekoliko godina". Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 35-36

¹⁷⁸ Specijalni izvjestitelj za promociju istine, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022, tačka 122.; UN Komitet protiv torture. *Zaključna opažanja o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine*. CAT/C/BIH/CO/6, 22. decembar 2007, tačka 26.

¹⁷⁹ UN Komitet protiv prisilnih nestanaka, *Zaključna opažanja o izvještaju Bosne i Hercegovine prema članu 29 Konvencije*, CED/C/BIH/CO/1, 3. novembar 2016., tačka 19.

¹⁸⁰ Nikolija Bjelica-Škrivan, "Potragu za nestalim u Istočnoj Hercegovini otežava nedostatak informacija o sekundarnim grobnicama," *BIRN BiH*, 2. feb. 2022.

¹⁸¹ J. Begić, *BIRN BiH*, "Pronalazak benkica i malih kostiju," 2025.

¹⁸² Intervju sa Seminom Alekić.

¹⁸³ UN Komitet za prisilne nestanke, *Zaključna zapažanja*, 2016., CED/C/BIH/CO/1, tačka 20.; UN Komitet za ljudska prava, *Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izvještaju BiH*, CCPR/C/BIH/CO/3, 13.4.2017., tačka 20.; UN Komitet protiv torture. *Zaključna opažanja*. CAT/C/BIH/CO/6, 2007., tačka 27.; Specijalni izvjestitelj za promociju istine, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022., tačka 100.

U tom smislu, i visoki predstavnik ističe u svom 66. izvještaju o implementaciji Mirovnog sporazuma o Bosni i Hercegovini Generalnom sekretaru UN-a kako je “od esencijalnog značaja unaprijediti resurse i tehničku opremu u cilju facilitiranja procesa identifikacije nestalih osoba, kao i saradnju sa Institutom za nestale osobe kao nezavisne državne institucije, kako bi on mogao nastaviti svoj presudan rad u nediskriminatornoj potrazi za grobnicama, ekshumacijama i identifikacijama”.¹⁸⁴

IV Problem: Nedovoljni forenzički kapaciteti

U vezi s prethodnim problemom jesu i nedovoljni forenzički kapaciteti u Bosni i Hercegovini.¹⁸⁵ UN specijalni izvjestitelj za promociju istine pravde, reparacija i garancija za neponavljanje tako u svom izvještaju ističe kako su “Radna grupa za prisilne i nedobrovoljne nestanke i Komitet za prisilne nestanke ukazali na nedostatak lokalnih forenzičkih kapaciteta i stručnosti, ograničen broj lokalnih forenzičkih patologa uključenih u potragu za nestalim osobama, kao i na nepostojanje forenzičkog instituta (osim jednog u Republici Srpskoj, za koji se navodi da ima nedovoljan broj zaposlenih i da su nedovoljno obučeni)”.¹⁸⁶

Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope nedostatak forenzičkih eksperata uz nedovoljna budžetska sredstva, prepoznaje kao jedan od praktičnih problema koji ometa proces traganja za nestalim osobama.¹⁸⁷

Samira Krehić, šefica Programa za Zapadni Balkan ICMP-a upozorava kako će ovaj problem postati velikih razmjera kada ICMP ode iz BiH. Pojašnjava kako je riječ o “nedostatku forenzičkih stručnjaka, koji ne mogu uopšte steći tu edukaciju u BiH, a i kada je steknu vani, nemaju institut koji bi prihvatio tu ekspertizu”.¹⁸⁸ Posebno ističe problem u Federaciji BiH u kojoj ne postoji institucija koja bi vršila nadzor, zbog čega specijalisti sudske medicine rade kao freelanceri.¹⁸⁹ Kako navode drugi izvori, to ima praktične implikacije utoliko što “u potpunosti ovise o njihovoj dostupnosti i imaju vrlo malo nadzora nad kvalitetom njihovog rada”, uz nedostatak razmjene relevantnih iskustava i u cilju standardizacije metoda rada.¹⁹⁰

Preporuka: Jačati forenzičke kapacitete u Bosni i Hercegovini

Zbog svega navedenog, potrebno je unaprijediti forenzičke kapacitete u Bosni i Hercegovini. Kako bi država to postigla, UN specijalni izvjestitelj navodi također potrebu da se razmotri uspostavljanje forenzičkog instituta.¹⁹¹ Samira Krehić iz ICMP-a potcrtava da je za rad specijalista sudske medicine bilo važno osigurati krovnu kuću, kao što bi bio federalni ili državni zavod za sudsku medicinu.¹⁹²

¹⁸⁴ *High Representative for Bosnia and Herzegovina, 66th Report, 11. januar 2024.*, tačka 123.

¹⁸⁵ Institut za sudsku medicinu postoji samo u Republici Srpskoj, dok Agencija za forenzička ispitivanja i vještačenja na državnom nivou ne obuhvata zadatke vezano za nestale osobe. Za više informacija, vidi: Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 18.

¹⁸⁶ Citat preveden sa engleskog izvornog teksta: Specijalni izvjestitelj, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022, tačka 26.

¹⁸⁷ Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 52.

¹⁸⁸ Intervju sa Krehić Samirom.

¹⁸⁹ *Ibid.*

¹⁹⁰ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 36-37.

¹⁹¹ Specijalni izvjestitelj, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022, tačka 100.

¹⁹² Online intervju sa Krehić Samirom.

V Problem: Nedostupnost savremenih tehnoloških sredstava potrebnih za unapređenje procesa otkrivanja grobnica

Kako prolaze godine i decenije, geomorfologija se mijenja, što otežava precizno lociranje grobnica.

Samira Krehić iz ICMP-a ističe kako su tradicionalno informacije dolazile ili preko anonimnih izjava, kroz istraživanje Instituta ili kroz njihov Centar za anonimno prijavljivanje, “ali taj resurs se iscrpljuje - imali smo slučaj da svjedok želi, i dolazi na lokaciju, ali zbog objektivnih faktora ne može da prepozna tačnu lokaciju, jer nema orijentira koje može da iskoristi”.¹⁹³ Ismet Musić iz Instituta također navodi kako su pregledali mnogo novih lokacija bez rezultata, te da je potrebno vratiti se na neke primarne i sekundarne grobnice i proširiti reon za pretragu.¹⁹⁴ Azir Osmanović iz Memorijalnog centra Srebrenica smatra da je veoma važno vratiti se na ranije pronađene lokacije masovnih grobnica, te da čak i tamo gdje je pronađena bar jedna kost, treba vršiti ponovne i dodatne preglede terena, posebno u okolnostima ubistava u šumama, gdje su npr. nerijetko životinje raznosile kosti koje su ostale na površini zemlje.¹⁹⁵ Osmanović ukazuje pri tome na to kako Institut trenutno ima manje posla nego na početku, kada se pronalazio veliki broj masovnih grobnica, tako da se “30 godina nakon genocida u Srebrenici trebaju svi maksimalno aktivirati i napraviti neku revidiranu strategiju kako unaprijediti proces pronalaska korisnih informacija i posmrtnih ostataka”.¹⁹⁶

Istražitelj Musić, istovremeno skreće pažnju na činjenicu kako prirodni faktori vremenom dovode do promjena morfologije, i kako je, obzirom na teren, nekim lokacijama teško i prići.¹⁹⁷

Upravo u takvim i sličnim situacijama, veoma je važno raspolagati dodatnim, savremenim tehnologijama koje mogu pomoći u preciznom lociranju mjesta gdje se nalaze posmrtni ostaci. Međutim, oprema s kojom istražitelji Instituta i Tužilaštva BiH rade je zastarjela i oni ne raspolažu ni “novim tehnologijama koje bi pomogle u pretraživanju terena jednom kada imaju informaciju o potencijalnoj lokaciji”.¹⁹⁸

Preporuka: Osigurati dostupnost naprednih tehnoloških sredstava i kombinovano ih koristiti

U sve težim uslovima za pronalazak novih grobnica i posmrtnih ostataka, od ključnog značaja jeste uvođenje novih metoda, nabavka najsavremenije opreme za preciznije lociranje grobnica. U tom smislu i Institut u svom godišnjem izvještaju za 2023. godinu prepoznaje potrebu za prevazilaženjem postojećih izazova nabavkom “opreme poput dronova, skenera i georadara,

¹⁹³ *Ibid.*

¹⁹⁴ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

¹⁹⁵ Intervju sa Osmanović Azirom, voditeljem arhivsko-muzejskog tima Memorijalnog centra Srebrenica, 16.9.2025.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

¹⁹⁸ Emza Fazlić za BIRN BiH, u: L. Grebo, BIRN BiH, "Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine", 2023.; Intervju sa Musić Ismetom, šef Područnog ureda Tuzla Instituta za nestale osobe BiH, Tuzla, 15.8.2025.

koji bi uveliko mogli olakšati proces traženja nestalih osoba”.¹⁹⁹ Pri tome, kako naglašava Ismet Musić iz Instituta BiH, “svi uređaji postoje u BiH, samo ih treba dobiti”.²⁰⁰

Jedna od inovativnih metoda kojima se pokušava poslužiti Institut u potrazi za posmrtnim ostacima u saradnji sa organizacijom Norwegian People's Aid jeste obuka kadaver pasa. Iako nekoliko intervjuisanih sagovornika iskazuje skepsu prema ovoj metodi, istražitelj Ismet Musić je prisustvovao testiranju u kojem je za to obučen pas reagovao kada je naišao na kafenu kašiku tla kontaminiranog sa truleži i sjeo na to mjesto. Musić navodi da ono što je njihova prednost jeste što je metod pogodan za sve vrste tla, i tamo gdje je zaraslo, gdje je kamenjar, te da je on spreman da ga testira.²⁰¹ Mujo Hadžiomerović, bivši predsjedavajući Kolegija direktora Instituta za nestale osobe u BiH je 2022. godine izjavio kako je ovaj metod već doveo do prepoznavanja više grobnica na prostoru Nevesinja i Gackog.²⁰² Istražitelj Musić sa žaljenjem konstatuje kako, iako je bilo obećanja da će korištenje ovih pasa, koji su već dresirani i nalaze se u BiH, krenuti u januaru 2025. godine, od tada do trenutka intervjua se još ništa nije desilo.²⁰³

Druga metoda koju Ismet Musić smatra korisnom jeste upotreba georadara, koja kao kosilica pređe preko ravnog, pokošenog tla i skenira ono što se nalazi ispod u vidu 3D snimka, uključujući potencijalnu informaciju da li u dubini ima nekih uznemirenja tla. Ova sprava, kako navodi, postoji na nekim važnijim fakultetima i velikim građevinskim firmama u Bosni i Hercegovini, i trebalo bi im osigurati pristup za svrhe provjere preciznih lokacija. Musić pri tome naglašava kako bi jeftinije bilo iznajmljivanje i upotreba tog georadara nego resursi koje potroše kada izađu na teren i pet dana ga pretražuju i kopaju.²⁰⁴

Upotreba detektora je treći metod koji istražitelj Musić ocjenjuje kao veoma koristan, i kojeg već dugo posjeduje Federalna uprava civilne zaštite. Kako pojašnjava, za razliku od klasičnog detektora za mine, koji reaguje na metale na dubini 5-10 cm, ovaj detektor kojim oni raspolažu može na “daleko većoj dubini uočiti promjene i predmete u zemlji”.²⁰⁵ Navodi kako je njegova upotreba važna, jer obično mora biti nešto na što će reagovati, ako ne šnala ili kaiš, onda bar zrno metka. Musić ukazuje na pozitivan primjer njegove upotrebe prije dvije godine, kada je na dubini od pola metra detektovana toka na ženskoj sandali i na taj način pronađena grobnica na osnovu njegovog testnog korištenja uz pomoć istražitelja Tužilaštva BiH Jahić Eldara, koji je zamolio osoblje Federalne uprave civilne zaštite da ga ustupe. Musić ukazuje i na druge primjere u kojima bi detektor mogao pomoći, kao što su prijavljene lokacije grobnice na kojima je u međuvremenu izgrađen objekt kojeg je skupo srušiti radi provjere tla, npr. šadrvan, garaža i slično. Prepoznavši izniman značaj ovog uređaja, on je od rukovodstva Instituta tražio pomoć kako bi se sklopili ugovori o angažmanu, i informisan je da je Federalnoj upravi upućen prijedlog za održavanje sastanka, koji je trebao biti održan u julu, ali on u trenutku intervjua još nije imao povratnu informaciju šta se dalje desilo.²⁰⁶

¹⁹⁹ Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu, str. 3.

²⁰⁰ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Azra Husarić Omerović, “Skeneri i psi tragači nova nada za pronalazak preko sedam hiljada nestalih osoba,” *BIRN BiH*, 2. septembar 2022.

²⁰³ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

Ovo nije prvi put da se u javnosti pominju uređaji koji su u stanju snimiti sadržaj ispod zemlje. Mujo Hadžimerović iz Instituta je 2022. godine izjavio kako “Postoje skeneri u svijetu koji snimaju ispod zemlje i do dva metra. Mi smo krenuli u prikupljanje ponuda kako bismo došli do boljih rezultata”, te dodao da su angažovali i Civilnu zaštitu u Sarajevu koja posjeduje sličan skener.²⁰⁷ Pa ipak, jasno je da do realizacije ove aktivnosti ni 2025. još uvijek nije došlo.

Četvrti savremeni tehnološki metod koji istražitelj Musić prepoznaje kao koristan je takozvani LiDAR snimanje, kojim se do kraja 2025. godine pod nadzorom Ministarstva civilnih poslova BiH treba završiti snimanje teritorija čitave Bosne i Hercegovine, a koji omogućava izradu vrlo tačnih 3D modela terena, infrastrukture i prirodnih krajolika, na osnovu kojih je na globalnom nivou dolazilo do arheoloških otkrića prekrivenih prirodnim pokrovom²⁰⁸. Navodi kako je usmeno iznio direktorima prijedlog da stupe u kontakt s njima, pa da naprave pilot projekat o pretrazi nekog terena - da im pošalju konkretne lokacije od interesa, na osnovu čega bi oni pregledali određeno područje kako bi vidjeli ima li nešto sumnjivo, pojašnjavajući da npr. postoje tipične veličine grobnica po kojima bi se one potencijalno mogle prepoznati.²⁰⁹

Ismet Musić smatra kako je ključ u kombinovanoj upotrebi ovih metoda prije podnošenja zahtjeva za ekshumacije, u zavisnosti od konkretnih okolnosti terena.

VI Problem: Nedovoljna regionalna saradnja u traganju za nestalim osobama

Na regionalnom nivou, u Bivšoj Jugoslaviji se još uvijek traga za 11.000 osoba, dok je više od 75 posto osoba nestalih u regionu od ukupno 40.000 do danas pronađeno.²¹⁰

Obzirom na to da se informacije u mnogim slučajevima traženja nestalih osoba nalaze u nekoj od susjednih država Bosne i Hercegovine, prvenstveno jer je osoba ubijena ili nestala u drugoj državi, regionalna saradnja u procesu traganja za nestalim osobama je od velikog značaja. Lociranje nestalih osoba/ njihovih posmrtnih ostataka stoga često direktno ovisi o efektivnoj razmjeni informacija (uključujući zahtjeve za traženje i otvaranje vojnih i policijskih arhiva) i kvalitetnoj saradnji između različitih država.²¹¹

Bosna i Hercegovina je uključena u regionalne napore o saradnji s ciljem olakšavanja potrage za nestalim osobama. Vrijedi istaći kako regionalna saradnja u ovom domenu predstavlja jedan od prioriteta Berlinskog procesa, u okviru kojeg je 2018. godine od strane 15 država potpisana Zajednička deklaracija, a potom, od strane domaćih institucija odgovornih za traženje nestalih osoba, i Okvirni plan za rješavanje pitanja nestalih osoba iz sukoba na području bivše Jugoslavije. Ovim planom se, između ostalog, predviđa uspostavljanje regionalne Grupe za nestale osobe, koja je postala “centralna tačka regionalne saradnje i jačanja otpornosti u pogledu postkonfliktnog oporavka na Zapadnom Balkanu”.²¹²

²⁰⁷ A. Husarić Omerović, “Skeneri i psi tragači nova nada za pronalazak” *BIRN BiH*, 2022.

²⁰⁸ Ministarstvo civilnih poslova BiH, *Bosna i Hercegovina na pragu dovršetka LiDAR snimanja: Skenirano 80 posto teritorije*, 29. april 2025.

²⁰⁹ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

²¹⁰ *Izveštaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2024. godinu*, str. 7.

²¹¹ Izveštaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 25.

²¹² Julian Reilly, ambasador Ujedinjenog kraljevstva u BiH, u: Jasmin Begić, “Pitanje nestalih osoba ne priznaje državne granice,” *BIRN BiH*, 16. maj 2024.

Poboljšana regionalna saradnja koja je dogovorena, i potpisivanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma, deklaracija i protokola, dovela je do određenih rezultata u smislu razmjene informacija, ekshumacija i prijenosa posmrtnih ostataka među različitim državama.²¹³ U proteklom periodu je, uz podršku ICMP-a i finansiranje stranih vlada, uspostavljena Regionalna baza podataka aktivnih slučajeva nestalih osoba uslijed oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji koja pored razmjene podataka omogućava i anonimno podnošenje informacija o masovnim grobnicama koje još uvijek nisu otkrivene.²¹⁴

Uprkos tim koracima, međutim, kako, između ostalih, ističe Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope, primjetan je nedostatak političke posvećenosti istinskoj regionalnoj saradnji, koji se pokazao kao značajna prepreka i uzrok usporavanja ovog procesa u posljednjim godinama.²¹⁵ U izvještaju UN specijalnog izvijestitelja se navodi kako regionalnu saradnju ometaju “tvrdnje o nedovoljnoj razmjeni informacija i dokaza o nestalim osobama i lokacijama masovnih grobnica, kao i stalno odmjeravanje međusobnih napora. Više sagovornika opisalo je ovaj obrazac ponašanja kao 'trgovinu nestalim osobama', a on se često navodi kao jedna od glavnih prepreka unapređenju bilateralne saradnje”.²¹⁶ Komesar za ljudska prava ukazuje na to kako se viši predstavnici vlasti zaduženih za ovaj proces redovno sastaju u okviru Grupe za nestale osobe kako bi nadzirali implementaciju Okvirnog plana, ali da “nedostatak političke volje, pristup zasnovan na projektima i međudržavne tenzije nažalost ometaju taj rad”.²¹⁷ Nevladine organizacije također ukazuju na politizaciju procesa regionalne saradnje koji se “vrlo često svodi na međusobna prebacivanja, rasprave i objede o krivnji za rat, karakteru rata, genocidu itd”.²¹⁸

Preporuka: Unaprijediti regionalnu saradnju u procesu traženja nestalih osoba

Kako bi se unaprijedio proces pronalaska nestalih osoba, potrebno je osigurati punu saradnju između država koje su pogođene ratovima, uključujući puni pristup relevantnim informacijama kojim bi se mogao riješiti značajan broj slučajeva nestalih osoba.²¹⁹

Komesar za ljudska prava u tom smislu skreće pažnju na to da je jedna od trajnih prepreka “odbijanje Srbije da otvori vojne arhive Jugoslovenske narodne armije koji bi mogli sadržavati važne informacije o nestalim osobama iz više država regije, a posebno vezano za neprijavljene ili sekundarne masovne grobnice. Jednako je važno otvoriti sve policijske i vojne arhive kako bi se facilitirala potraga za nestalim osobama”.²²⁰ Mašović ukazuje na to da je mnoštvo potpisanih sporazuma ostalo mrtvo slovo na papiru, ukazujući na vojne i policijske strukture koje zasigurno raspolažu značajnim brojem informacija koje su se slile u susjedne države, poput fotografija, videozapisa, preciznog bilježenja svih koraka.²²¹ Unapređenje regionalne saradnje zahtijeva da se osigura “efikasnija primjena i poštivanje svih potpisanih sporazuma i

²¹³ Za više detalja, vidi npr. Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 23-24.

²¹⁴ Baza je dostupna na linku: https://oic.icmp.int/index.php?w=reg_lista_pub_ter_in&x=search&l=ba

²¹⁵ Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 12 i 53.

²¹⁶ Specijalni izvijestitelj za promociju istine, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022, tačka 31.

²¹⁷ Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 12.

²¹⁸ Vidi, npr.: Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 61.

²¹⁹ Specijalni izvijestitelj, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022., tačka 101.

²²⁰ Izvještaj Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, *Dealing with the Past*, str. 53.

²²¹ Intervju s Mašović Amorom.

protokola između država”,²²² uključujući kako dijeljenje informacija o lokacijama grobnica, tako i krivično gonjenje počinitelja.

Obzirom na dinamiku bilateralnih i multilateralnih odnosa država regije sa međunarodnom zajednicom i pojedinim stranim vladama, koji podrazumijevaju kako aspiracije za pristup Evropskoj Uniji (tamo gdje se to još nije desilo), tako i razne druge ekonomske i političke interese, uloga međunarodne zajednice u podsticanju i nadgledanju procesa saradnje ostaje od krucijalnog značaja, i ne smije nipošto biti zanemarena.

U tom smislu, Evropska unija u svom izvještaju o Bosni i Hercegovini za 2024. godinu ističe kako su: “Potrebni dodatni naponi na regionalnom nivou u okviru grupe za nestale osobe koja je formirana 2018. godine u okviru Berlinskog procesa za jačanje saradnje”.²²³

VII Problem: Spor proces ekshumacija, identifikacija i reasocijacija nestalih osoba

Više sagovornika je ukazalo na neprihvatljivo spor proces čekanja na provođenje ekshumacija na lokacijama na kojima su (potencijalno) pronađeni posmrtni ostaci.

Goran Krčmar, savjetnik u Republičkom centru navodi kako je “tužilaštvo inertno u nekim stvarima – pronađe se tijelo, pa se čeka šest mjeseci da se izađe na teren”.²²⁴ Seida Karabašić iz udruženja Prijedorčanki “Izvor” također ukazuje na sporost Tužilaštva BiH: “Imaju neke lokacije, kada pitamo osoblje Instituta, kažu da još uvijek čekaju iz Tužilaštva. (...) I po dvije godine čekaju na neku naredbu, što je stvarno nenormalno. Trebalo bi da ima ko radi na tome, da se odmah organizuje ekipa koja ide na teren. Ali to su obično tužioci koji rade na ratnim zločinima, pa imaju i drugog posla, pa dok to dođe na red”.²²⁵ Edin Ramulić pojašnjava kako bi pravilo trebalo biti “da prijavljeno mjesto bude obezbjeđeno, ali često se zna zabilježiti, i onda se ostavi mjesecima da neko izađe na teren i to pokupi”.²²⁶

Ramulić navodi da je u procesu traženja nestalih bilo i nemara i manipulacija. Ukazuje na to kako je Tomašica pronađena 2004. godine, kada je započeta i obustavljena prva ekshumacija, te da je tek 2013. godine nastavljena zbog nekih internih problema u Institutu, kao i da je na Korićanskim stijenama proces ekshumacije započeo 2003., i provoden u nekoliko intervala, te završio tek 2017. godine. Također ističe primjer nevjerovatnog propusta, kada je jedan planinar slučajno ugledao posmrtne ostatke koje je izbacio neki potok na planini Kozara, i prijavio to u oktobru, ali je na terenu provjera vršena tek narednog proljeća, do kada je voda u međuvremenu odnijela te ostatke.²²⁷

Ovaj problem je prepoznat i u raznim izvještajima koji se bave analizom procesa traženja nestalih osoba. Tako se pominje kako su se preuzimanjem pune odgovornosti u procesu ekshumacija od strane Tužilaštva BiH javili “problemi nedostatka dovoljnog broja tužitelja koji bi istovremeno mogli vršiti ekshumacije na više različitih lokaliteta širom BiH. Za neke

²²² Vidi, npr.: Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 62.

²²³ Evropska komisija, *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2024*, SWD(2024) 691 final, 8. novembar 2024., str. 71, poglavlje 3: “Dobrosusjedski odnosi i regionalna saradnja”.

²²⁴ Intervju sa Krčmar Goranom.

²²⁵ Intervju sa Karabašić Seidom.

²²⁶ Intervju sa Ramulić Edinom.

²²⁷ *Ibid.*

lokalitete kod kojih postoje provjerene informacije da kriju posmrtno ostatke ponekad se čeka godinama da Tužiteljstvo započne radnje ekshumacije. Mnogo je primjera kada na terenu proces ekshumacija vode ovlašteni stručni suradnici a ne sami tužitelji, što opet dovodi u pitanje provođenje kvalitetne istrage radi krivičnog gonjenja lica odgovornih za nestanak osoba”.²²⁸

Preporuka: Potrebno je osigurati uslove za promptno djelovanje po zahtjevu za ekshumacije i identifikacije

UN Komitet za prisilne nestanke je izrazio zabrinutost sporim tempom ekshumacija i identifikacija, nedovoljnim budžetskim sredstvima dodijeljenim Tužilaštvu BiH i nedostatkom dovoljnog broja forenzičkih vještaka u BiH. U vezi s tim, uputio je preporuku da se Tužilaštvu BiH pruže adekvatni ljudski i finansijski resursi i da se postave dodatni forenzički eksperti kako bi se osiguralo da do ekshumacija i identifikacija po otkrivanju posmrtnih ostataka dođe što je prije moguće.²²⁹

Azir Osmanović ističe kako je otežavajuća okolnost činjenica što je laboratorija ICMP-a premještena u Hag, zbog čega se uzorci šalju tamo i čitav proces identifikacija usporava.²³⁰ Emza Fazlić, glasnogovornica Instituta za nestale osobe također ukazuje na to kako se suočavaju s izazovom malog broja patologa odnosno vještaka sudske medicine u našoj zemlji, kao faktora koji ponekad uzrokuje kompliciranje i predugo čekanje na ekshumacije, identifikacije i izuzimanje koštanih uzoraka.²³¹ Zbog toga je problem nedostatka sudskih vještaka/patologa identifikovan i u izvještajima Instituta, te je kao protivmjera identifikovano povećanje njihovog broja. Međutim, u okviru ocjene o napretku u realizaciji ove mjere se navodi kako je ona nerealizovana.²³²

Preporuka: Intenziviranje procesa rješavanja NN slučajeva i hitno senzibilizirano postupanje u slučajevima pogrešnih identifikacija i reekshumacija

Poseban izazov predstavlja rješavanje problema velikog broja neidentifikovanih posmrtnih ostataka, takozvani ‘NN slučajevi’ koji se nalaze u mrtvačnicama širom BiH.

Jedan od razloga zbog kojih se u mrtvačnicama nalaze NN slučajevi jeste da se u određenom broju slučajeva radilo o posmrtnim ostacima iz drugih perioda, kao što je drugi svjetski rat, ili se radi o slučajevima u kojima njihovi srodnici nisu spremni da daju uzorke krvi u cilju pronalaska nestalog srodnika. Amor Mašović pojašnjava da postoji npr. manji broj slučajeva u kojima porodica, mahom majki, još živi u nadi da je njihov srodnik još živ, i svaki potez koji vodi ka potencijalnoj identifikaciji ih udaljava od te nade.²³³

U većem broju slučajeva, međutim, oni jednostavno nemaju srodnike koji su još uvijek živi, jer je npr. neko bio mlad, nema djecu, brata, niti roditelje - nekog bliskog ko bi dao krv.²³⁴

²²⁸ Dubljević et al., *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje*, str. 19.

²²⁹ UN Komitet protiv prisilnih nestanaka, *Zaključna opažanja*, CED/C/BIH/CO/1, 2016., tačka 17. i 18.

²³⁰ Intervju s Osmanović Azirom.

²³¹ L. Grebo, BIRN BiH, "Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine", 2023.

²³² *Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2024. godinu*, str. 10.

²³³ Intervju s Mašović Amorom.

²³⁴ *Ibid.*

Mašović ukazuje na to kako se u ovakvim slučajevima, kada se traga za nekim za koga nije data krv, uz prethodno pomenute izuzetke, najvjerojatnije radi o osobama čiji roditelji nisu živi, jer bi u suprotnom to u pravilu već učinili. Stoga on već nekoliko godina ukazuje na potencijalno rješenje – da se u ovakvim slučajevima, na osnovu poznavanja generalija takvih osoba, naredi djelimična ekshumacija roditelja nestalih osoba, u ograničenu svrhu utvrđivanja identiteta, kako bi se iz jednog zuba ili natkoljenice izvršilo upoređivanje sa DNK profilima NN slučajeva. Njemu se čini da trenutno vlada mišljenje kako nije vrijeme da se pristupi takvoj metodi, čekajući da se iscrpe sve druge mogućnosti, ali on smatra da bi se na taj način riješio, tj. smanjio značajan broj NN slučajeva u mrtvačnicama.²³⁵

Drugi uzrok problema NN slučajeva, pored toga, jeste identifikacija klasičnom metodom, kao i zamjene identiteta do kojih je došlo tokom razmjene tijela u ratu. Nažalost, zbog nenamjernih greški počinjenih na samom početku procesa traganja za nestalim osobama usljed korištenja tradicionalnih/vizualnih metoda identifikacije, prije nego što su oko 2001. godine uvedeni postupci zasnovani na DNK analizi, nastao je široko rasprostranjen problem pogrešne identifikacije nestalih osoba. Neke procjene ukazuju da je oko 8.100 nestalih osoba identificirano tim tradicionalnim metodama.²³⁶

Praktična posljedica takvih propusta jeste što se činilo da u takvim slučajevima ne postoji potreba da te porodice daju svoje uzorke krvi. Međutim, u slučajevima u kojima su posmrtni ostaci ukopani na osnovu pogrešne identifikacije, oni bi ustvari mogli pripadati porodicama koje su već dostavile uzorke krvi i koji u takvoj situaciji nemaju šansu da pronađu svoje voljene, jer je tijelo za koje bi bilo moguće poklapanje DNK već pokopano pod tuđim identitetom. U isto vrijeme je u takvim slučajevima moguće da se posmrtni ostaci osoba za koje njihove porodice misle da su ukopani i koji im pripadaju u suštini leže među posmrtnim ostacima NN slučajeva u mrtvačnicama.

Kako bi se adresirao taj problem, od 2013. do 2018. je kroz međuinstitucionalnu saradnju proveden proces pregleda neidentifikovanih posmrtnih ostataka u 12 mrtvačnica u BiH, s ciljem utvrđivanja da li je moguće pronaći nove identitete. U okviru tog perioda je pregledano 3.583 NN slučaja, utvrđen je 121 novi identitet, te je izvršena reasocijacija skeletnih elemenata 968 osoba koje su već ranije identifikovane.²³⁷ Kao rezultat ovog pregleda, broj NN slučajeva na čijem rješavanju treba raditi je smanjen na oko 2.000, od čega se oko 1.500 slučajeva odnosi na ratove 90-ih.²³⁸

Prema podacima Instituta iz godišnjeg izvještaja za 2023. godinu, još uvijek postoji 1.650 posmrtnih ostataka koji su u mandatu Instituta i za koje je izolovan DNK, ali ne postoje poklapanja sa uzorcima krvi porodica nestalih. Zbog toga je od krucijalnog značaja skupljanje dodatnih uzoraka krvi porodica koje su identifikovale svoje srodnike klasičnom metodom prije 2001. godine. Marko Jurišić, član Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH je optimističan: “U narednih nekoliko godina, vrlo brzo se mogu očekivati rezultati kroz rješavanje pitanja NN osoba”.²³⁹

²³⁵ Intervju s Mašović Amrom.

²³⁶ Specijalni izvijestitelj za promociju istine, *Visit to Bosnia and Herzegovina*, A/HRC/51/34/Add.2, 2022., tačka 25.

²³⁷ ICMP, *Radna grupa za rješavanje slučajeva neidentifikiranih posmrtnih ostataka*, 2018.

²³⁸ *Missing Persons From The Conflicts Of The 1990s In The Former Yugoslavia And Their Aftermath. A Stocktaking: Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo*, 2021, ICMP, Uvod – Thomas J. Miller.

²³⁹ Intervju s Jurišić Markom.

U izvještaju Instituta se navodi kako su Udruženja porodica nestalih osoba zatražila od Instituta da u narednom periodu osmisle i intenziviraju aktivnosti da se porodice žrtava koje su identifikovane klasičnom metodom odobrovolje (kampanjom ili na drugi način) da daju krv kako bi se takve identifikacije provjerile i otklonile eventualne greške, odnosno da se osiguraju potrebni resursi za ove aktivnosti.²⁴⁰ Iz Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini također kontinuirano ističu kako je potrebno “apelovati na nadležne institucije i porodice da ubrzaju prikupljanje uzoraka krvi od članova porodica koji su identificirali i preuzeli posmrtno ostatke putem klasične identifikacije i ratnih razmjena”.²⁴¹

Jedan od izazova u vezi s tim jeste prikupljanje DNK uzoraka zbog činjenice da su mnogi srodnici već preminuli, ili su odselili u inostranstvo i teško je doći do njih. Marko Jurišić iz Instituta BiH pojašnjava da su priredili konferenciju za medije i sastanke s udruženjima, ali da bi bilo korisno napraviti snažnu medijsku kampanju, s plakatima, video uradcima, što puno košta.²⁴² Edin Ramulić žali što već dugi niz godina nije bila organizovana nijedna kampanja kojom bi se porodice pozvale da se prikupljaju novi uzorci krvi.²⁴³

Prikupljanje uzoraka krvi od ovih porodica jeste iznimno osjetljiv i bolan proces, i njemu se treba pristupiti uz maksimalne mjere opreza, senzibiliteta i potrebnih pažljivih pojašnjenja.

Semina Alekić pojašnjava da se tako u suštini rješavaju dva slučaja, i da samo ako dođe do pozitivnog podudaranja s nekim tijelom koje leži u mrtvačnici kao NN lice, dolazi i do reekshumacija.²⁴⁴ Član kolegija direktora Instituta Jurišić također precizira porodicama da, ukoliko im se neko ne obrati za dvije do tri godine nakon davanja krvi, to znači da je uistinu njihov srodnik.²⁴⁵

Jednako važno je, međutim, da, kada se jednom porodica odluči na taj korak, a pogotovo u situaciji u kojoj se utvrdi da je došlo do pogrešne identifikacije, nadležne institucije promptno, bez odlaganja obave sve potrebne radnje kako bi se čitav proces što prije priveo kraju.

Nažalost, neka iskustva pokazuju nerazumljive propuste koji mogu uveliko ugroziti povjerenje porodica nestalih osoba u odgovoran i efikasan pristup ovom osjetljivom pitanju, što može samo demotivirati druge porodice da daju uzorak krvi, jer je povjerenje jedan od ključnih faktora za funkcionisanje ovih procesa.

Tako je bilo sa slučajem Tihovića, gdje je, nakon što su 1996. godine ekshumirani posmrtni ostaci 11 žrtava i identifikovani klasičnom metodom, u okviru procesa revizije mrtvačnica, kada su ponovo uzimani uzorci sa posmrtnih ostataka, dobiveni DNK nalazi za žrtve koje su već ukopane u Tihovićima. Na taj način je utvrđeno da je došlo do zamjene identiteta, odnosno greški načinjenih prilikom identifikacija žrtava klasičnom metodom. U takvim situacijama, dio procesa je ponekad da se uzmu uzorci sa ukopanih posmrtnih ostataka. Stoga su posmrtni ostaci ovih žrtava reekshumirani po otvaranju groblja tokom 2020. i 2022. godine kako bi se provjerio njihov identitet putem DNK analize i kako bi se kompletirala tijela. Pristigli nalazi su “pokazali da se među dijelovima posmrtnih ostataka reekshumiranih osoba nalaze dijelovi

²⁴⁰ *Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu*, str. 4.

²⁴¹ Koordinacija udruženja porodica, *Preporuke –zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju*, 2025., u arhivi autorice.

²⁴² Intervju s Jurišić Markom.

²⁴³ Intervju sa Ramulić Edinom.

²⁴⁴ Intervju sa Seminom Alekić.

²⁴⁵ Intervju s Jurišić Markom.

ostataka nekih drugih, do sada neidentifikovanih osoba, čiji se posmrtni ostaci nalaze u prosekturi Gradskog groblja u Visokom. To je iziskivalo potrebu reekshumacije ostalih grobova, njih četrnaest, kako bi se kompletirali ostaci onih koji su u njima prethodno sahranjeni”.²⁴⁶

Ema Čekić, predsjednica Udruženja porodica nestalih općine Vogošća ukazuje na ogromnu bol i agoniju kroz koju su potom prošle porodice involvirane u ovaj proces, koje su čak četiri godine čekale da ponovo ukopaju svoje najmilije, bez informacija o tome dokle je proces došao i šta mogu očekivati.²⁴⁷ “Jedan dedo me je svaki dan zvao i govorio: Moja Ema, hoće li mi se vratiti moje dijete prije moje smrti da ga ponovo ukopam, da mi dijete ne ostane negdje?”. Čekić, koja za sporost krivi nadležno Kantonalno Tužilaštvo u Kantonu Sarajevo i Institut BiH, kaže da su godinama uporno molili da se ovaj proces konačno privede kraju, a da su u odgovoru na to samo dobijali prebacivanje odgovornosti s jedne institucije na drugu, sve dok doktor Sarajlić, koji je prisustvovao jednom okruglom stolu, nije obećao da će se angažovati i pomoći im da se to konačno okonča.²⁴⁸

Povrh toga, na kraju, kada su otišli na identifikaciju u Visoko, ustanovljeno je da jedno tijelo fali. Kaže da su prije odlaska dobijale kontradiktorne informacije o spisku tijela - “ne znaju da li ga imaju. Pa nije to toliko tijela... i ni to se nije moglo obezbijediti”. Uslijedilo je ponovno ubjeđivanje od strane Eme Čekić te porodice koja nije ranije dala krv da to uradi. Čekić pojašnjava kako “ne daju više saglasnost za reekshumaciju, i ja ih razumijem. Četiri godine su zvali, hodali i oni i ja, i ko će opet čekati. Svi se boje odnijet će ih i reći će: 'Fali nam jedno tijelo, fali nam dvoje tijela’”.²⁴⁹

Seida Karabašić dijeli negativno iskustvo jedne žene iz Prijedora čiji je muž identifikovan klasičnom metodom i ukopan, a sin naknadno pronađen u Tomašici. Nakon toga su iskopali mezar njenog muža bez podobnog objašnjenja - samo je došla i vidjela da je iskopano, iako nije dala saglasnost. Nikada nisu pronašli njenog muža.²⁵⁰

Preporuka: Potreba senzibiliziranog načina saopštavanja informacija i saradnje sa udruženjima

Usko vezano za prethodno pitanje, više predstavnika udruženja porodica nestalih ukazuju na problem nesenzibiliziranog pristupa saopštavanju informacija porodicama nestalih, nedostatku psihološke podrške prilikom identifikacija, i nedovoljnoj saradnji s udruženjima u tom procesu.

Ema Čekić navodi kako se porodicama saopštava da su našli njihove nestale “bez ikakve pripreme - niti pitaju imaš li koga, jesi li sam, jesi li na putu, nego samo kažu da je pronađen neko tvoj. Pa kako će žena to doživjeti, hoće li pasti u nesvijest... čula sam da je i policija znala da dođe na vrata i kaže da je pronađen”.²⁵¹ Čekić smatra važnim da u taj proces uključe udruženja, jer oni znaju kako će pristupiti porodicama. Pogotovo zato što ih, kako podsjeća, redovno kontaktiraju kada treba stupiti u kontakt s nekom porodicom, kada trebaju doći do

²⁴⁶ Mirela Muračević, “Uz dijelove tijela najmilijih zatekli posmrtnu ostatke i drugih lica,” *Al Jazeera Balkans*, 7. januar 2024.

²⁴⁷ Intervju s Čekić Emom.

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ *Ibid.*

²⁵⁰ Intervju sa Karabašić Seidom.

²⁵¹ Online intervju s Čekić Emom.

adrese ili broja telefona, “ali kada nađu neku našu žrtvu, ne obrate nam se”.²⁵² Iz Odbora za traženje nestalih lica grada Bijeljina također smatraju potrebnim da se kontaktiraju udruženja porodica kako bi pripremili porodicu za saopštavanje vijesti, kao i da ih prate na identifikaciju. Također smatraju da bi trebalo organizovati mobilne timove koji bi izlazili na teren.²⁵³ Seida Karabašić ukazuje u tom smislu na dobru praksu iz Hrvatske, u kojoj postoje timovi sa stručnim osobljem koje je prisutno i tokom procesa identifikacije.²⁵⁴ Istovremeno, ona ističe kako je psihološka podrška prijeko potrebna ne samo porodicama, nego i osoblju koje predano radi na ovim pitanjima već dugo godina, i koje je istrošeno.²⁵⁵ Semina Alekić navodi kako je ona dogovorila sa istražiteljem Instituta da je obavještava o identifikacijama i ekshumacijama, tako da ona uspije pripremiti porodice. Kaže da bi bilo idealno da uposlenici Instituta idu na teren i obavještavaju porodice lično, te da je prisutan predstavnik udruženja porodica nestalih i psiholog, ali je isto tako svjesna da oni nemaju resurse za to.²⁵⁶

Ema Čekić ističe kako je veoma važno da prilikom te komunikacija, a pogotovo tokom procesa identifikacije u mrtvačnici bude prisutan psiholog. “Niko ne zna osim nas šta porodice proživljavaju tog dana – proživljavaju pravi nestanak i pravu smrt. Padaju u nesvijest, mi predstavnici udruženja trčimo za njima, nosiš vodu, apaurine, papire, da se malo smire, ne mogu da hodaju, a moraju da se ispotpisuju”.²⁵⁷

Iz Koordinacije udruženja stoga kontinuirano zahtijevaju da se zatraži “od zainteresovanih strana da usvoje pravilo da se informacije o primljenom DNK izvještaju porodicama saopštavaju isključivo putem direktnih susreta, a nikada telefonskim kontaktom, te da tokom komunikacije, pored istražitelja INO-a, bude prisutan i predstavnik udruženja porodica nestalih i, ako je moguće, psiholog”.²⁵⁸

Kako bi se ova preporuka implementirala, pored usvajanja standardizovanih procedura, također je potrebno osigurati potrebne resurse kako bi osoblje Instituta moglo u svakom slučaju da odgovori ovom zadatku. Ismet Musić iz Instituta napominje kako bi bilo lijepo da se može sve to uraditi, ali da oni nemaju dovoljno osoblja ni za “druge zadatke koji mogu dovesti do pronalaska dodatnih nestalih”.²⁵⁹

VIII Problem: Nedovoljna podrška udruženjima porodica nestalih osoba

Porodice nestalih osoba su u posljednjim decenijama igrale i još uvijek igraju krucijalnu ulogu u cjelokupnom procesu traženja. To su posebno uspjele kroz svoje formalno organiziranje u okviru udruženja nestalih osoba, kojih je danas oko 30 u BiH.²⁶⁰ Udruženja su provodila

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ Intervju s Dobrinkom Trifković i Đukić Miletom.

²⁵⁴ Intervju sa Karabašić Seidom.

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ Intervju sa Seminom Alekić.

²⁵⁷ Intervju s Čekić Emom.

²⁵⁸ Koordinacija udruženja porodica, *Preporuke –zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju*, 2025, u arhivi autorice.

²⁵⁹ Intervju sa Musić Ismetom, 16.7.2025.

²⁶⁰ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 32.

raznovrsne, veoma značajne aktivnosti, uključujući koordiniranje između procesa traženja nestalih i aktivnosti vezane za krivične postupke, kontinuirane zahtjeve upućivane vlastima, davanje sugestija i vršenje pritiska za unapređenjem procesa traženja nestalih, organizovanje podrške porodicama tokom ekshumacija i identifikacija, organizovanje okruglih stolova i širenje svijesti javnosti o ovom problemu, doprinos organizaciji kolektivnih sahrana i sličnih mjera.²⁶¹

Samira Krehić je na konferenciji organizovanoj 2025. godine od strane ICMP-a istakla da je “rezultat saradnje sa udruženjima nestalih osoba, koja je počela prije 25 godina, pronalazak i identifikacija preko dvije trećine od ukupno oko 32.000 nestalih u BiH”, kao i da je zahvaljujući njima “donesen Zakon o nestalim osobama, osnovan Institut za nestale osobe te uspostavljena Centralna evidencije nestalih u državi”.²⁶² Na drugim mjestima se ističe kako su njihovi naponi također doprinijeli pridobijanju političke podrške i bržoj reakciji vlastodržaca na određene probleme, kao što je bila prioritizacija rješavanja pitanja NN osoba.²⁶³

Istovremeno, međutim, na konferenciji je skrenuta pažnja na to kako “većina udruženja nestalih osoba u Bosni i Hercegovini nemaju riješen status finansiranja i zavise od dobre volje onih koji prepoznaju važnost njihovog rada, iako je njihov doprinos pronalasku i identifikaciji nestalih ogroman”.²⁶⁴

Udruženja nemaju skoro nikakva sredstva na svom raspolaganju. Ema Čekić tako navodi kako ima samo dva manja projekta od lokalne zajednice na raspolaganju, koji se vezuju za obilježavanje bitnih datuma. Gospođa Čekić pojašnjava: “Mi smo svi volonteri, trošimo svoje pare sve ove godine... Da mi nije djece da mi pomažu, čini mi se da bih odustala”.²⁶⁵

Na okruglom stolu organizovanom 2024. godine od strane Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba je među zaključcima, između ostalog, ukazano na “netransparentnost u raspodjeli sredstava vezano za NVO” i na “neodgovoran i bahat odnos prema pravima porodica nestalih osoba i udruženjima koja ih okupljaju”.²⁶⁶

Što se tiče Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, iz udruženja ukazuju na to da im se čini kako se više pažnje posvećuje udruženjima poput udruženja pčelara od njih, žaleći se da je veoma teško dobiti projekat, iako se radi o manjem iznosu od maksimalno 8.000 BAM. Više sagovornica ukazuju na to da postoje visoki kriteriji za apliciranje, značajna administrativna projektna ograničenja koja se vezuju za vrste aktivnosti koje mogu provoditi, zahtijevanje mnoštva dokumenata čije pribavljanje košta, komplikovani formulari za pisanje projekata, poput pisanja logičke matrice za koje nema svako udruženje potrebno znanje, nepodržavanje bankovnih računa za transakcije i slično.²⁶⁷

²⁶¹ Vidi i Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 32.

²⁶² Jasmin Begić, “Rješavanje pitanja nestalih mora postati prioritet u BiH,” *BIRN BiH*, 25. maj 2023.

²⁶³ Ana Srovin Coralli, *Coordination between the Search and Criminal Investigations*, str. 32.

²⁶⁴ J. Begić, *BIRN BiH*, “Rješavanje pitanja nestalih mora postati prioritet u BiH”, 2023.

²⁶⁵ Intervju s Čekić Emom.

²⁶⁶ Koordinacija udruženja porodica nestalih, *Zaključci s Okruglog stola*, 23. juli 2024., Sarajevo, u arhivi autorice.

²⁶⁷ Intervju sa Seminom Alekić; Intervju s Čekić Emom; Intervju sa Karabašić Seidom. Iz udruženja Prijedorčanki „Izvor“ navode kako su prošli put odbijeni iz razloga što je jedna potvrda bila starija od tri mjeseca.

Preporuka: Pružiti finansijsku, tehničku i druge vidove podrške udruženjima porodica nestalih osoba

Iz navedenih razloga je na nedavno održanoj konferenciji iz ICMP-a poručeno kako se “krug onih koji podržavaju rad udruženja porodica nestalih mora proširiti, kako bi oni nastavili svoj doprinos u kompletnom procesu”.²⁶⁸ To podrazumijeva i prioritizaciju finansijske podrške udruženjima porodica nestalih osoba kroz pojednostavljene procedure i iznose i uslove koji će im omogućiti adekvatno provođenje njihovih misija.

Iz Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini također kontinuirano zahtijevaju se udruženja koja okupljaju i predstavljaju porodice nestalih osoba i učestvuju u procesu traženja nestalih, proglase udruženjima od posebnog društvenog interesa.²⁶⁹ Ovakav potez bi potencijalno mogao osigurati veću podršku javne vlasti, veći kredibilitet za donatorska sredstva i projekte, kao i mogućnost uključivanja u realizaciju javnih programa. Semina Alekić navodi kao dobru praksu Hrvatsku u kojoj na osnovu izmjena zakona udruženja imaju izvor finansiranja neovisno o projektima, uz profesionalizaciju njihovog rada, i uz to onda još dodatno apliciraju za projekte.²⁷⁰

Pridavanje većeg značaja udruženjima bi također zahtijevalo, kako je već ranije isticano i “da se kontinuirano informišu sva udruženja za nestale osobe iz BiH o radnjama, mjerama, aktivnostima i rezultatima rada INO-a”.²⁷¹ Između ostalog, to podrazumijeva i potrebu “da predstavnici udruženja moraju da budu obaviješteni o ekshumacijama prije njihovog izvršenja kao i da budu pozvani da im prisustvuju”, kako je poručeno svim učesnicima u procesu traženja nestalih osoba na okruglom stolu koji je organizovao Savjetodavni odbor u julu 2025. godine.²⁷²

Iz svih navedenih razloga, u skladu sa preporukom s početka dokumenta o potrebi prioritizacije problema traženja nestalih osoba u javnim politikama, potrebi solidarnosti i buđenja svijesti o agoniji kroz koju porodice nestalih još uvijek prolaze, ali i poštovanja prema krucijalnoj ulozi koju su porodice i udruženja imale i dalje mogu imati u ovom procesu, potrebno je im je na sistematski način pružiti punu, kontinuiranu tehničku, finansijsku i emotivnu podršku.

²⁶⁸ J. Begić, BIRN BiH, “Rješavanje pitanja nestalih mora postati prioritet u BiH” 2023.

²⁶⁹ Koordinacija udruženja porodica, *Preporuke –zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju*, 2025., u arhivi autorice.

²⁷⁰ Intervju sa Seminom Alekić.

²⁷¹ INO BiH: *Vrijeme je za plaćanje informacija o lokacijama grobnica*, BIRN BiH/Alem Bajramović, 31.5.2022., preuzeto sa: <https://detektor.ba/2022/05/31/ino-bih-vrijeme-je-za-placanje-informacija-o-lokacijama-grobnica/>

²⁷² FENA, “Porodice nestalih osoba jednoglasne: Institucije moraju prestati držati predmete u ladicama,” *Fokus.ba*, 1. juli 2025.

BIBLIOGRAFIJA

IZVJEŠTAJI MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA I INSTITUCIJA BOSNE I HERCEGOVINE I

Council of Europe. Commissioner for Human Rights. *Dealing with the Past for a Better Future: Achieving Justice, Peace and Social Cohesion in the Region of the Former Yugoslavia*. Commissioner for Human Rights, 2023., <https://rm.coe.int/issue-paper-on-transitional-justice-dealing-with-the-past-for-a-better/1680ad5eb5>

European Commission. *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2023*. SWD(2023) 691 final, 8. novembar 2024., <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/Izvje%C5%A1taj%20o%20Bosni%20i%20Hercegovini%20za%202023.%20%20-%20BHS%20prijevod%20%2802%29.pdf>

European Commission. *Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2024*. SWD(2024) 691 final, 8. novembar 2024., https://www.dei.gov.ba/uploads/documents/izvjesce-o-bosni-i-hercegovini-za-2024-godinu_1730986501.pdf

High Representative for Bosnia and Herzegovina. *66th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations*. 11. januar 2024., <https://www.ohr.int/66th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-un-2/>

Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2023. godinu. Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, 2023., <http://www.ino.ba/odnosi-s-javnoscu/izvjestaji/default.aspx?id=2430&langTag=bs-BA>

Izvještaj o radu Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za 2024. godinu. Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, 2024., <http://www.ino.ba/odnosi-s-javnoscu/izvjestaji/default.aspx?id=2531&langTag=bs-BA>

Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence. *Visit to Bosnia and Herzegovina: Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-Recurrence*, A/HRC/51/34/Add.2. 8. juli 2022. United Nations, <https://docs.un.org/en/A/HRC/51/34/Add.2>

United Nations Committee against Torture. *Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of Bosnia and Herzegovina*, CAT/C/BIH/CO/6. 22. decembar 2007., <https://docs.un.org/en/CAT/C/BIH/CO/6>

United Nations Committee on Enforced Disappearances. *Concluding Observations on the Report Submitted by Bosnia and Herzegovina under Article 29 of the Convention*, CED/C/BIH/CO/1. 3. novembar 2016. United Nations, <https://docs.un.org/en/CED/C/BIH/CO/1>

United Nations Committee on Enforced Disappearances. *Guiding Principles for the Search for Disappeared Persons*, CED/C/7. 8. maj 2019., <https://docs.un.org/en/CED/C/7>

United Nations Human Rights Committee. *Concluding Observations on the Third Periodic Report of Bosnia and Herzegovina*, CCPR/C/BIH/CO/3. 13. april 2017., <https://docs.un.org/CCPR/C/BIH/CO/3>

United Nations Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. *Report of the Mission to Bosnia and Herzegovina: Addendum*. A/HRC/16/48/Add.1, 28. decembar 2010. United Nations, <https://docs.un.org/en/A/HRC/16/48/Add.1>

ISTRAŽIVANJA I ANALITIČKI IZVJEŠTAJI

Buljubašić, Mirza. *Pravo na istinu u Bosni i Hercegovini: Komisije za istinu, obrazovanje i nestali*. BIRN BiH, 2024., https://tranzicijskapravda.detektor.ba/wp-content/uploads/2024/10/Pravo-na-istinu-u-Bosni-i-Hercegovini-Komisije-za-istinu-obrazovanje-i-nestali_final.pdf

Coralli, Ana Srovin. *Coordination between the Search and Criminal Investigations Concerning Disappeared Persons – Case Studies on Bosnia and Herzegovina and Mexico*. Swisspeace, 2021., <https://www.swisspeace.ch/assets/publications/downloads/Reports/Coordination-between-the-search-and-criminal-investigations-concerning-disappeared-persons.pdf>

Dubljević, Maja, Njomza Haxhibeqiri, Edin Ramulić, and Višnja Šijačić. *Istraživanje: Jačanje strategije regionalne suradnje u rješavanju problema nestalih osoba*. Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2018., https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/brosura-regionalna-suradnja-nestali_web.pdf

Grebo, Lamiya i Dizdarević, Emina. *Medijsko izvještavanje o osobama nestalim usljed sukoba u BiH 1992–1995*. Balkanska istraživačka mreža BiH, 2023., <https://detektor.ba/wp-content/uploads/2023/12/Izvjestavanje-o-nestelim-osobama-A5-BOS-WEB.pdf>

International Commission on Missing Persons (ICMP). *Radna grupa za rješavanje slučajeva neidentificiranih posmrtnih ostataka*. 2018., <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2018/10/NNWG-FS-BHS-new.pdf>

International Commission on Missing Persons (ICMP). *Stocktaking report*. 2024., <https://icmp.int/wp-content/uploads/2017/06/stocktaking-2024-July-1-1.pdf>

Sarkin, Jeremy, Lara Nettelfield, Max Matthews, and Renee Kosalka. *Bosna i Hercegovina. Osobe nestale usljed oružanih sukoba tokom 1990-ih: Pregled stanja*. International Commission on Missing Persons (ICMP), 2014. https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/12/StocktakingReport_BOS_V2_web.pdf

Sarkin, Jeremy, et al. *Missing Persons from the Conflicts of the 1990s in the Former Yugoslavia and Their Aftermath: A Stocktaking*. International Commission on Missing Persons (ICMP), 2021. <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/11/Stocktaking-Report-E-Copy-WITH-MATERIALS.pdf>

ČLANCI

Arnautović, Mirsad. “Potrebno 40 godina za pronalazak nestalih u ratu sadašnjim tempom traženja”. BIRN BiH, 26. januar 2022., <https://detektor.ba/2022/01/26/potrebno-40-godina-za-pronalazak-nestalih-u-ratu-sadasnjim-tempom-trazenja/>

Bajramović, Alem. “INO BiH: Vrijeme je za plaćanje informacija o lokacijama grobnica”. BIRN BiH, 31. maj 2022., <https://detektor.ba/2022/05/31/ino-bih-vrijeme-je-za-placanje-informacija-o-lokacijama-grobnica/>

Begić, Jasmin. “Zavjet šutnje prepreka pronalasku više od 7.000 osoba”. BIRN BiH, 27. august 2025., <https://detektor.ba/2025/08/27/u-subotu-obiljezavanje-medjunarodnog-dana-nestalih-osoba-zavjet-sutnje-prepreka-pronalasku-vise-od-7-000-osoba/>

Begić, Jasmin. “Pitanje nestalih osoba ne priznaje državne granice”. BIRN BiH, 16. maj 2024., <https://detektor.ba/2024/05/16/pitanje-nestalih-osoba-ne-priznaje-drzavne-granice/>

Begić, Jasmin. “BIRN BiH traži roditelje i rođake djece koja su nestala u ratu”. BIRN BiH, 18. septembar 2024., <https://detektor.ba/2024/09/18/birn-bih-trazi-roditelje-i-rodjake-djece-koja-su-nestala-u-ratu/>

Begić, Jasmin. “Pronalazak benkica i malih kostiju ostavlja posljedice na istražioce masovnih grobnica”. BIRN BiH, 1. april 2025., <https://detektor.ba/2025/04/01/pronalazak-benkica-i-malih-kostiju-ostavlja-posljedice-na-istrazioce-masovnih-grobnica/>

Begić, Jasmin. “Roditelji oko 400 djece nestale u ratu žive u nadi da će ih pronaći dok se utrkuju s vremenom”. BIRN BiH, 2 april 2024., <https://detektor.ba/2024/04/02/roditelji-oko-400-djece-nestale-u-ratu-zive-u-nadi-da-ce-ih-pronaci-dok-se-utrkuju-s-vremenom/>

Begić, Jasmin. “U subotu obilježavanje Međunarodnog dana nestalih osoba: Zavjet šutnje prepreka pronalasku više od 7.000 osoba”. BIRN BiH, 27. august 2025., <https://detektor.ba/2025/08/27/u-subotu-obiljezavanje-medjunarodnog-dana-nestalih-osoba-zavjet-sutnje-prepreka-pronalasku-vise-od-7-000-osoba/>

Begić, Jasmin. “Proces traženja nestalih i dalje usporen zbog nedostatka informacija”. BIRN BiH, 10. decembar 2024., <https://detektor.ba/2024/12/10/proces-trazenja-nestalih-i-dalje-usporen-zbog-nedostatka-informacija/>

Begić, Jasmin. “Rješavanje pitanja nestalih mora postati prioritet u BiH”. BIRN BiH, 25. maj 2023., <https://detektor.ba/2023/05/25/rjesavanje-pitanja-nestalih-mora-postati-prioritet-u-bih/>

Bjelica-Škrivan, Nikolija. "Potragu za nestalim u Istočnoj Hercegovini otežava nedostatak informacija o sekundarnim grobnicama". BIRN BiH, 2. februar 2022., <https://detektor.ba/2022/02/02/potragu-za-nestelim-u-istocnoj-hercegovini-otezava-nedostatak-informacija-o-sekundarnim-grobnicama/>

FENA. "Porodice nestalih osoba jednoglasne: Institucije moraju prestati držati predmete u ladicama". *Fokus.ba*, 1. juli 2025., https://www.fokus.ba/vijesti/bih/porodice-nestalih-osoba-jednoglasne-institucije-moraju-prestati-drzati-predmete-u-ladicama/3475294/#google_vignette

Grebo, Lamija. "Porodice žrtava genocida traže obilježavanje grobnica". BIRN BiH, 5. juli 2024., <https://detektor.ba/2024/07/05/porodice-zrtava-genocida-traze-obiljezavanje-grobnica/>

Grebo, Lamija. "Rane, oboljenja i psihičke posljedice traganja za nestalim". *BIRN BiH*, 7. juni 2018., <https://detektor.ba/2018/06/07/rane-oboljenja-i-psihicke-posljedice-traganja-za-nestelim-video/>

Grebo, Lamija. "Još 60 osoba nestalih u ratu pronađeno tokom 2023. godine". BIRN BiH, 26. decembar 2023., <https://detektor.ba/2023/12/26/jos-60-osoba-nestalih-u-ratu-pronadjeno-tokom-2023-godine/>

Grebo, Lamija. "Pronađen manji broj nestalih osoba, neuspješno vođeno više od polovine ekshumacija". *BIRN BiH*, 30. decembar 2024., <https://detektor.ba/2024/12/30/pronadjen-manji-broj-nestalih-osoba-neuspjesno-vise-od-polovine-ekshumacija/>

Husarić Omerović, Azra. "Skeneri i psi tragači nova nada za pronalazak preko sedam hiljada nestalih osoba". *BIRN BiH*, 2. septembar 2022., <https://detektor.ba/2022/09/02/skeneri-i-psi-tragaci-nova-nada-za-pronalazak-preko-sedam-hiljada-nestalih-osoba/>

International Committee of the Red Cross (ICRC). "Bosnia-Herzegovina: 25 Years after the End of the Conflict COVID-19 Brings Additional Uncertainty for the Families of the Missing". *ICRC*, 18. januar 2021., <https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-bosnia-herzegovina-25-years-after>

Jahić, Eldar. "Izazovi traženja nestalih lica u Bosni i Hercegovini". *Balkan Perspectives – Časopis o suočavanju s prošlošću*, Izdanje: 12–10/2019, Žmurke: Politike traganja za našim Nestalim (osobama), Forum ZFD, 2019, https://dwp-balkan.org/cms_dwp/userfiles/file/12/BP_bh.pdf

Koordinacija udruženja porodica nestalih osoba u BiH. *Zaključci s Okruglog stola "Uticaj javnih politika na rješavanje sudbina nestalih osoba"*. 23. juli 2024., Sarajevo. U internoj arhivi autorice.

Koordinacija udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini. *Preporuke – zaključci koji se u kontinuitetu ponavljaju duži niz godina i traži se da ih institucije realizuju*. 2025. U internoj arhivi autorice.

Ministarstvo civilnih poslova BiH. *Bosna i Hercegovina na pragu dovršetka LiDAR snimanja: Skenirano 80 posto teritorije*. 29. april 2025.,

<https://www.mcp.gov.ba/publication/read/bosna-i-hercegovina-na-pragu-dovršetka-lidar-snimanja-skenirano-80-posto-teritorije?pageId=0>

Muračević, Mirela. “Uz dijelove tijela najmilijih zatekli posmrtno ostatke i drugih lica”. *Al Jazeera Balkans*, 7. januar 2024., <https://balkans.aljazeera.net/teme/2024/1/7/uz-dijelove-tijela-najmilijih-zatekli-posmrtno-ostatke-i-drugih-lica>

Muslimović, Admir. “Međunarodni dan nestalih obilježen u Tuzli: Porodice su srce procesa i zaslužuju istinu o najmilijima”. *BIRN BiH*, 30. aug. 2025., <https://detektor.ba/2025/08/30/medjunarodni-dan-nestalih-obiljezen-u-tuzli-porodice-su-srce-procesa-i-zasluzuju-istinu-o-najmilijima/>

Ramulić, Edin. “Grobnice daleko od sudnice”. *Balkan Perspectives – Časopis o suočavanju s prošlošću*, Izdanje 12–10/2019, *Žmurke: Politike traganja za našim Nestalim (osobama)*, Forum ZFD, 2019.

Rovčanin, Haris. “Predstavljen priručnik o izvještavanju o nestalim osobama u BiH”. *BIRN BiH*, 20. decembar 2023., <https://detektor.ba/2023/12/20/predstavljen-prirucnik-o-izvjestavanju-o-nestalim-osobama-u-bih/>

Vranac, Hana. “Na području Vlasenice ekshumirani posmrtni ostaci najmanje dvije osobe”. *BIRN BiH*, 22. august 2025., <https://detektor.ba/2025/08/22/na-podrucju-vlasenice-ekshumirani-posmrtni-ostaci-najmanje-dvije-osobe>

Zukanović, Alen. “Otac je zadnji put viđen u šumi kod Srebrenice gdje smo Bego i ja pronašli ljudske kosti”. *Avaz*, 19. august 2025., <https://avaz.ba/vijesti/bih/991715/video-alen-zukanovic-otac-je-zadnji-put-vidjen-u-sumi-kod-srebrenice-gdje-smo-bego-i-ja-pronasli-ljudske-kosti>

SPISAK OBAVLJENIH INTERVJUA

Online intervju sa Ramulić Edinom – aktivista za ljudska prava i mirovni aktivista, 26.6.2025.

Intervju s Dobrinkom Trifković – predsjednica Odbora za traženje nestalih grada Bijeljina i Đukić Miletom – član Odbora, Bijeljina, 26.6.2025.

Online intervju s Čekić Emom – predsjednica Udruženja porodica nestalih općine Vogošća, 27.6.2025.

Online intervju sa Karabašić Seidom – predsjednica udruženja Prijedorčanki “Izvor”, 1.7.2025.

Online intervju s Mašović Amorom – bivši član Kolegija direktora Instituta za nestale osobe BiH, 8.7.2025.

Online intervju sa Seminom Alekić – predsjednica Koordinacije udruženja porodica nestalih osoba u Bosni i Hercegovini, 10.7.2025.

Online intervju sa Krehić Samirom – šefica Programa za Zapadni Balkan Međunarodne komisije za nestale osobe, 16.7.2025.

Intervju sa Čolo Pakizom, Tuzla – šefica Jedinice za koordinaciju podataka pri Međunarodnoj komisiji za nestale osobe, 16.7.2025.

Intervju sa Musić Ismetom – šef Područnog ureda Tuzla Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine, Tuzla, 16.7.2025.

Intervju sa Sulejmani Irfanom – šef delegacije Međunarodnog komiteta Cvenog krsta, Sarajevo, 5.8.2025.

Intervju sa Jahić Eldarom – istražitelj Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 5.8.2025.

Online intervju sa Krčmar Goranom – savjetnik u Republičkom centru za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, 6.8.2025.

Online intervju sa Brkić Marinom – predsjednik Udruge obitelji nestalih, nasilno odvedenih i ubijenih Hrvata Brčko distrikta BiH, 8.8.2025.

Online intervju sa Graorac Isidorom – predsjednica Republičke organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila RS-a, 8.8.2025.

Online intervju s Osmanović Azirom – voditelj muzejsko-arhivskog tima u Memorijalnom centru Srebrenica, 16. 9.2025.